

SIDEN SAXO

UDGIVET AF RIGSARKIVET NR. 3 2015

**DEN UKENDTE DANSKER OMBORD PÅ
UNDERVANSBÅDEN *HUNLEY***

ANDREAS EICHLER

RÆVE I HØNSEGÅRDEN

PRINS FREDERIK AF NØRS KUP MOD RENDSBORG FÆSTNING

DET KULTURAFHÆNGIGE OG PERSONLIGE VERDENSBILLEDE

AF STEFFEN HARPSØE, REDAKTØR

I en tid med en aktivistisk udenrigs- og sikkerhedspolitik og de deraf affødte problemstillinger får vi dagligt via medierne indblik i en verden, der er radikalt anderledes end vores egen, og nogle mennesker, der har nogle helt andre grundholdninger end os selv. For mange i den vestlige verden, der er vokset op med demokratiske principper, menneskerettigheder og et afslappet forhold til religion, er det meget svært at forstå, hvordan nogle mennesker kan støtte terror eller udøve det. Derudover er der mennesker, der ikke mener, at ligestilling er hverken nødvendigt eller godt, at fremmedhad og fornædelse af homoseksuelle er o.k., at abort er en forbrydelse, som det er i orden at forhindre med drab på læger, at religiøse dogmer tager præcedens over rationel tankegang, at retsstatens principper ikke gælder dem, og ikke mindst at menneskeliv ikke har samme værdi, som vi andre tillægger det – de er villige til at slå uskyldige civile og børn ihjel for deres tro eller ideologi. Hvorfor?

Det er noget, vi ofte har svært ved at forstå. Og på mange måder er vores eget verdensbillede en hæmsko for at forstå sådanne handlinger. Kun ved at kunne sætte sig ind i andres kulturelle og personlige baggrund kan man nå en forståelse af deres tankesæt. Vi tager menneskerettigheder for givet, men vi må huske på, at det er de ikke. De er et værdigt mål, men i mange dele af verden er ligestilling og demokratiske rettigheder en meget fremmed ting, som man oplever, at fremmede

stater prøver at gennemtvinge ved sanktioner, magt eller kulturel imperialisme. Menneskerettigheder er heller ikke i Vesten en given ting: Det er en samfundstilstand, som er tilkæmpet over en længere periode – og i særdeleshed inden for de sidste 50 år – og som mange steder stadig kæmpes for. Tænk bare på den kritik, der har været af det amerikanske politi.

Ligesom vi i dag må gøre en indsats for at forstå verden omkring os og de mennesker, der tænker anderledes, har det også været tilfældet i historien – både med hensyn til at vi kan forstå fortiden, men de samme forhold har også gjort sig gældende mellem forskellige kulturer og politiske holdninger i datiden. Den kløft, der kan være mellem verdensopfattelser, er et gennemgående tema for dette nummers artikler; hvad enten det er på det personlige plan, om man i alvorligere eller mildere grad vil forråde sit land, som for aktørerne i artiklen om kuppet mod Rendsborg Fæstning i 1848, eller som for den østrigske politikommissær Eichler i artiklen om Frederik VI's hemmelige agent. Man kunne også nøjes med at forlade sit hjemland og kæmpe for andres sag, som J.F. Carlsen gør det i artiklen "Den ukendte dansker om bord på undervandsbåden *Hunley*". Og endelig på det helt kulturelle plan som i "Ræve i hønsegården," der handler om algeriske korsarer, der tog kristne slaver i Nordsøen.

Redaktionen ønsker god læselyst!

SIDEN SAXO

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE, NR. 3 • 32. ARGANG 2015

DISTRIBUTØR:

Syddansk Universitetsforlag

REDAKTØRER:

Peter Fransen (ansv.), Asbjørn Romvig Thomsen, Steffen Harpsøe

REDAKTIONSPANEL:

Poul Olsen
Steen Ousager

LAYOUT:

Donald Jensen, Unisats ApS

TRYK: Narayana Press

ABONNEMENT:

Tegnes ved henvendelse til Syddansk Universitetsforlag, Campusvej 55, 5230 Odense M, tlf. 65 50 17 40 www.universitypress.dk

GIRONR.: 8042020

ÅRGANG:

2015 kr. 200. Løssalg pr. nr. ved forsendelse kr. 60. Udlandsabonnement årgang 2015: kr. 250.

ISSN: 01 09 6028

DISTRIBUTION:

Magasinpostkontoret. Adresseændring meldes på tlf. 65 50 17 40. Siden Saxo udkommer 4 gange årligt.

FORSIDE:

Kampscene mellem en engelsk-hollandsk flåde og nogle store korsarer omkring 1680. *Maleri af Laureys a Castro (1664-1700); Dulwich Picture Gallery.*

© COPYRIGHT:

Siden Saxo 2015

INDHOLD

DEN UKENDTE DANSKER OM BORD PÅ
UNDERVANDSBÅDEN *HUNLEY* 4
ADAM JON KRONEGH

ANDREAS EICHLER
– FREDERIK VI'S HEMMELIGE AGENT
I EUROPAS HJERTE 16
KARL PEDER PEDERSEN

BOGNYT 24

RÆVE I HØNSEGÅRDEN
... ELLER HISTORIEN OM NOGLE ALGERISKE
SØRØVERE I NORDSØEN I 1687 26
LARS BJØRNEBOE

PRINS FREDERIK AF NØRS KUP MOD
RENDSBORG FÆSTNING DEN 24. MARTS 1848 38
HANS SCHULTZ HANSEN

SPØRGEKASSEN 50

RIGSARKIVET

ÅBNINGSTIDER PÅ
RIGSARKIVETS LÆSESALE:

RIGSARKIVET, KØBENHAVN:

Tirsdag til fredag kl. 9.00 til 16.00.

Lørdag kl. 9.00 til 16.00 – kun i perioden 1.
oktober til 31. marts.

RIGSARKIVET I ODENSE, VIBORG,
AARHUS OG AABENRAA:

Tirsdag til torsdag kl. 9.00 til 16.00.

Fredag kl. 9.00 til 13.00.

Lørdagslukket fra 1. april til 30. september.

Lørdagsåbning i vinterhalvåret: Se

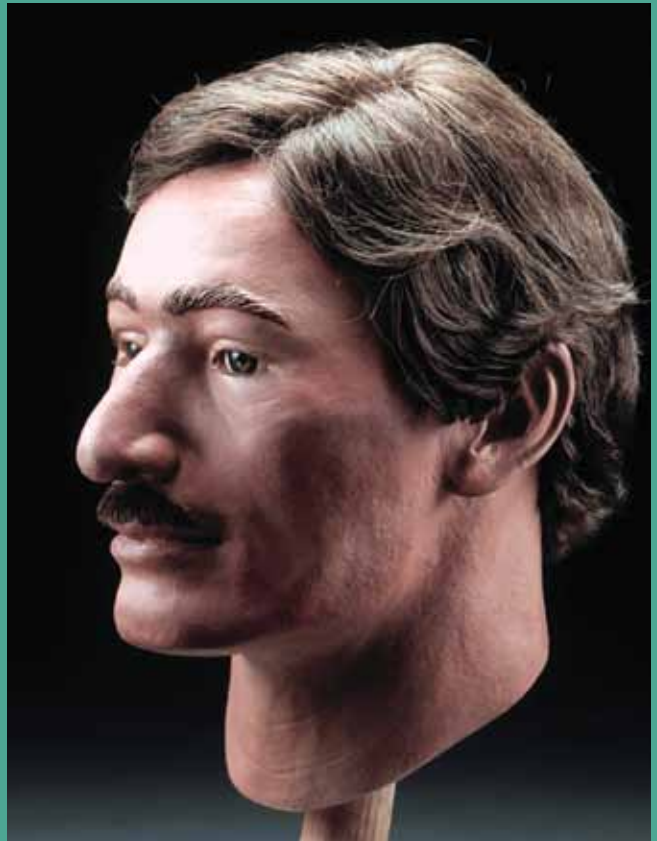
www.sa.dk under de enkelte adresser.

For Rigsarkivet som helhed er læsesalene
lukket på søn- og helligdage, Påskelørdag,
lørdag efter Store Bededag, fredag efter Kri-
sti Himmelfartsdag, 1. maj, Grundlovsdag, i
dagene fra 23. december til 2. januar – begge
dage inklusive – samt forudgående lørdag,
hvis denne er sidste åbningsdag før jul.

Den ukendte dansker om bord på undervandsbåden *Hunley*

– og hvordan et enkelt bogstav, "e",
førte til opklaringen af, hvem han var

Under Den Amerikanske Borgerkrig torpederede og sænkede sydstaternes militære undervandsbåd *Hunley* den 17. februar 1864 det store krigsskib *Housatonic* fra nordstaterne. *Hunley* blev dermed den første undervandsbåd til succesfuldt at sænke et andet skib i kamp, et halvt århundrede før det lykkedes nogen anden undervandsbåd. Imidlertid sank også *Hunley* selv under missionen og var tabt for omverdenen i næsten halvanden hundrede år. Først i 1995 blev vraget af *Hunley* med sikkerhed lokaliseret, og i år 2000 blev båden hævet under stor mediebevågenhed til nærmere undersøgelse af en meget stor gruppe eksperter. *Hunley* viste sig at rumme mange vidnesbyrd om sin sidste mission. Blandt mange andre opgaver blev det besluttet, at man skulle identificere og beskrive besætningens otte medlemmer. Et af besætningsmedlemmerne, J.F. Carlsen, har indtil nu været en gåde med hensyn til sin oprindelse. Det skal her beskrives, hvordan det nu er kortlagt, at han var fra Ærøskøbing.

ADAM JON KRONEGH

***H.L. Hunley* – en teknologisk bedrift**

Sydstatsbyen Charleston i South Carolina var hårdt ramt under Den Amerikanske Borgerkrig, 1861-1865. Byen, der i øvrigt var begyndelsesstedet for Den Amerikanske Borgerkrig, blev beskudt dag og nat, og uden for havnen lå en stor blokade, som nordstaterne havde foranstaltet for at forhindre forsyninger i at nå frem til byen. Tidligere havde Charleston været en af de mest aktive og væsentlige havne for sydstaternes. Blokaden var et uoverstigeligt problem. Amerikas Konfødererede Staters, sydstaternes, chance for at vinde krigen blev mindre for hver dag, blokaden lå uden for Charleston. Man ville gøre alt for at bryde den, således at skibe med blandt andet militære forsyninger kunne nå frem til sydstaternes hær.

Den Amerikanske Borgerkrig var den første moderne, teknologiske krig. Ingeniører på begge sider satte alt ind på at være først med nye teknologiske landvindinger. En stor udfordring i forhold til nordstaternes blokade af Charleston var for sydstaterne at lave torpedoer, der kunne ramme præcist; en teknik, man endnu ikke mestrede. Sydstaterne havde benyttet sig af såkaldte ”Davids-både”, cigarformede, dampdrevne træbåde med jernarmering, der ved hjælp af en sindrig mekanisme kunne placere en sprængladning på det rigtige sted i fjendens skib. Problemet var imidlertid, at ”Davids-bådene” var for nemme at se om dagen og med deres dampdrevne motorer for nemme at høre om natten. Der var brug for ny teknologi.

Om bord i vraget af *Hunley* fandtes skeletterne af samtlige besætningsmedlemmer. På baggrund af de fundne kranier har man til museet i Charleston lavet ansigtsrekonstruktioner af besætningsmedlemmerne. Her ses buddet på, hvordan det danske besætningsmedlem J.F. Carlsen har set ud. Foto leveret af *Friends of the Hunley*.

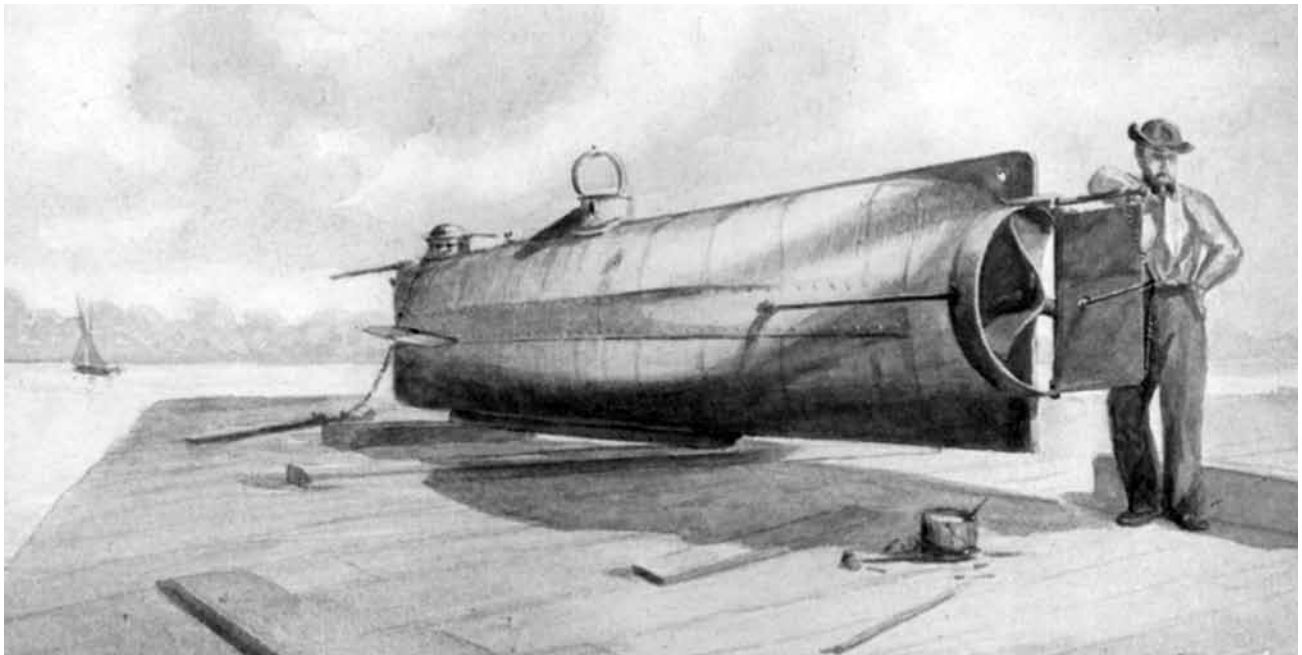
To patriotiske sydstatsfolk, Horace Lawson Hunley og James McClintock, havde i byen Mobile, Alabama, forfinet en ide fra tidligere tiders opfindere: De havde bygget en undervandsbåd. Horace Lawson Hunley, en driftig og patriotisk plantageejer m.m. med en stor formue, havde allerede investeret penge i forskning i undervandsbåde, og han havde sammen med ingeniøren McClintock allerede ved krigens begyndelse bygget to undervandsbåde – ingen af dem succesfulde, og én af dem var tilmed faldet i nordstaternes hænder. I februar 1863 begyndte de på deres tredje undervandsbåd, der blev kaldt *H.L. Hunley*. Resultatet var en teknologisk bedrift. 12 meter lang, drevet med håndkraft, med vand som ballast og med et simpelt, men sindrigt torpedosystem var *Hunley* en af verdenshistoriens første moderne teknologiske krigsmaskiner.

Under prøvesejladser før *Hunley* blev sat ind i krigen, gik det imidlertid galt to gange; tretten mand druknede i alt, heriblandt Horace Lawson Hunley. Efter begge uheld blev *Hunley* imidlertid hævet igen, og tredje forsøg blev sat i gang, denne gang med held. Endelig, efter mange ugers venten på stille sø, blev *Hunley* den 17. februar 1864 sat i søen med nordstatsskibet *Housatonic* som mål. *Housatonic* var, med sine 1.240 tons og en besætning på 155 mand, drevet af både sejl og dampkraft, det hidtil største skib i blokaden uden for Charleston. Om morgenen den 17. februar lykkedes det *Hunley* at sænke *Housatonic*. Desværre gik også *Hunley* ned lidt efter, nogle hundrede meter fra sit mål, og præcis hvorfor vides endnu ikke med sikkerhed.

Der er ingen tvivl om, at *Hunley* var en teknologisk bedrift og en spektakulær brik i Den Amerikanske Borgerkrigs historie. Derfor er *Hunley*-sagen ikke bare opsigtsvækkende, den er endog meget stor i Amerika og især i South Carolina. Allerede fra den sank og hele vejen op til i dag, har der været meget postyr om den sunkne undervandsbåd. *Hunley* blev hurtigt en legende, og flere store dykkerekspeditioner har været på jagt efter den. Der er lavet flere dokumentarprogrammer, heriblandt en Discovery-dokumentar, der er skrevet bøger og indspillet en spillefilm, og YouTube

Blandt genstandene fundet i vraget af *Hunley* var der en 20 \$ guldmønt, som der her ses en reproduktion af. Ifølge en familielegende blandt efterkommere af ubåden *Hunleys* officer, løjtnant George Erasmus Dixon, havde han fået mønten af sin trolovede som en lykkemønt. Under slaget ved Shiloh den 6.-7. april 1862 blev Dixon ramt af en kugle i hoften, men guldmønten afbøjede kuglen og reddede hans liv. Hidtil var historien blot en familielegende med rod i et brev skrevet dagen efter slaget af en af Dixons kammerater; men med fundet af den bøjede gulddollar med indskriften "Shiloh – April 6th 1862 – My life Preserver – G.E.D.", hvori man fandt rester af bly, blev myten endeligt bekræftet. Foto leveret af *Friends of the Hunley*.

Tegning, der viser *Hunley*, mens der er ved at blive lagt sidste hånd på ubåden. Det vides ikke, om personen på billedet skal forestille en af de to opfindere, Horace Lawson Hunley eller James McClintock. Sepiaskitse af R.G. Skerrett fra 1902 lavet efter et maleri af Conrad Wise Chapman ca. 1863-64. Maleriet findes på *The Confederate Memorial Literary Society Museum* i Richmond, Virginia.

flyder decideret over med meget sete film og overvejelser omkring, hvad der fik undervandsbåden til at synke. Efter *Hunley* blev fundet, udspandt der sig et større drama om, hvem der havde rettighederne til båden. Til sidst blev det besluttet, at den er statslig ejendom, men også at den skal udstilles i South Carolina til evig tid. Til evig tid! Så stor er *Hunleys* berømmelse og betydning for South Carolina.

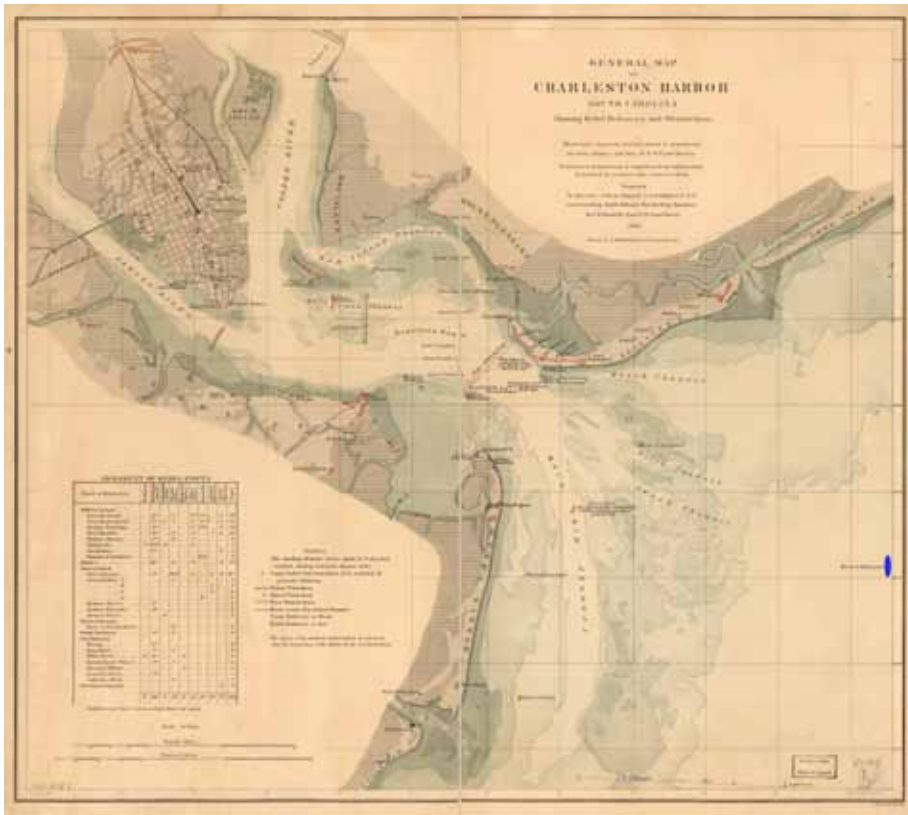
Vidensindsamling om besætningen om bord på *Hunley*

Med fundet af *Hunley* fandt man også de jordiske rester af undervandsbådens sidste besætning. Disse besætningsmedlemmer skulle selvfølgelig begraves – men ikke bare i en fællesgrav. Det amerikanske militær er nemlig forpligtet til at gøre alt for med sikkerhed at kunne dokumentere, at det er den rigtige person, der bliver lagt i graven ved en militær begravelse. På grund af denne identifikationsforpligtigelse og på grund af den store historiske interesse i denne sag indledte man et massivt arbejde for at fastslå, hvilke personer der udgjorde *Hunleys* sidste besætning.

Det amerikanske identifikationshold har udført et formidabelt stykke arbejde i forhold til at kortlægge, hvem besætningens otte medlemmer var. Ved hjælp af videnskabelige analyser af forskellig art af besætningens jordiske rester, artefakter fundet ved de døde og ikke mindst gennem et meget stort arkivarbejde har man kunnet sige meget om de modige folk om bord på *Hunley*. Analyser har givet svar på omtrentlig alder, helbred, diæt og oprindeligt fødested.

Der blev blandt andet foretaget kulstof13-målinger af knoglefund fra besætningsmedlemmerne. Et menneskes knogler optager kulstof13 fra maden hele livet. De amerikanske eksperter mener derfor ud fra mængden af kulstof13 i deres knogler at kunne sige noget om, hvor besætningsmedlemmerne kom fra, da mængden af

Kort fra 1865, der viser sydstaternes forsvarsværker indtegnet med rødt (ses svagt). En del vrage af sænkede unionskibe er også indtegnet på kortet, herunder vraget af *Housatonic*. Det fremstår dog opmærket så småt, at det dårligt kan ses på denne gengivelse, så vi har fremhævet markeringen af vraget af *Housatonic* med en kraftigere blå skibsform. Vraget ses helt ude i højre kant af kortet. Vraget af *Hunley* blev – overraskende nok – fundet længere ude i en øst-syd-østlig retning end *Housatonic* og kan således ikke gengives, da det befinder sig lige uden for kanten af kortet. Kort tegnet af E. Willenbücher, U.S. Coast Survey i 1865; Library of Congress, Geography & Map Division; Kat.nr. gm71004125.

kulstof13 er forskellig i kornsorter fra den sydlige del af Nordamerika (fx majs) og i Europa (fx hvede, rug og byg). To af besætningsmedlemmerne havde en så lav mængde kulstof13 i knoglerne, at de efter al sandsynlighed var indvandret til Nordamerika fra Europa inden for kort tid før *Hunley*-ekspeditionen.

I en proces, hvor analysesvarene blev matchet med arkivmateriale fundet efter ihærdigt arbejde fra forskeren Linda Abrams, kunne man således få sat navne og til dels historie på besætningen om bord på *Hunley*.

Endelig er det muligt, hvis man finder en kvindelig nulevende slægtning nedarvet på mødrene side hele vejen, at lave en såkaldt mtDNA-test, en test af mitokondrielt DNA, der matcher besætningsmedlemmerne med de nulevende slægtninge og således ved dna-analyse endeligt bekræfter den identitet, man er kommet frem til af anden vej. Således har man foreløbig identificeret de andre besætningsmedlemmer med undtagelse af to, hvoraf den ene er J.F. Carlsen.

J.F. Carlsens færd i sydstaterne i tiden før ombordstigningen på *Hunley*

Linda Abrams har kortlagt meget om besætningsmedlem korporal J.F. Carlsens færd i sydstaterne før ombordstigningen på *Hunley*, og generelt virker det, som om han var tiltrukket af spænding og eventyr. I 1861 er han at finde som styrmand på et af sydstaternes kaperskibe, *Jefferson Davis*. Senere fik han som soldat for sydstaterne en udmærkelse for udvist mod i kamp. Han kom om bord på *Hunley*, da et

Om bord i vraget af *Hunley* fandt man flere genstande, som tilhørte besætningen, hvoraf flere er blevet koblet sammen med en ejermand. Her ses en pung og en sko, som forskerne mener har tilhørt J.F. Carlsen. Foto leveret af *Friends of the Hunley*.

tidligere besætningsmedlem, William Alexander, blev beordret tilbage til Mobile. I 1864 var han bare 20-23 år gammel. Så langt, så godt. En ting, der besværliggjorde den videre eftersøgning af J.F. Carlsen, var imidlertid, at hans navn blev stavet på forskellige måde på forskellige dokumenter, ofte med et ”-son”.

I juni 1861 sejlede det i Charleston hjemmehørende kaperskib *Jefferson Davis* ud på togt og kaprede syv handelsskibe og deres besætninger. Som styrmand om bord på *Jefferson Davis* oplevede J.F. Carlsen imidlertid, at de tilfangetagne besætninger begik mytteri. Den oprindelige besætning overlevede, men skibet blev tabt nær St. Augustine i Florida i august 1861. Selvom folkene, der begik mytteri, var tilfangede, blev de stadig retsforfulgt for mytteri, der var en særdeles alvorlig forbrydelse i 1800-tallet. Fra retssagen har man fundet vidneudsagn egenhændigt underskrevet af J.F. Carlsen, skrevet med en -sen-endelse. Denne måde at stave hans navn på må man derfor gå ud fra er den korrekte. Det lille *e* blev nøglen til de videre eftersøgninger og opklaring af, hvem J.F. Carlsen var.

Indikatorer på J.F. Carlsens baggrund

En første væsentlig indikator på J.F. Carlsens baggrund var, at han havde en så lav mængde kulstof¹³ i knoglerne, at han måtte være indvandret fra Europa relativt kort tid inden, *Hunley* gik i søen. En anden indikator på hans baggrund var, at han tjente på sydstaternes side i borgerkrigen i det tyske artillerikompagni baseret i Charleston, hvorfor det var nærliggende at tænke, at han kom fra et land med relation til tysk kultur. En tredje meget vigtig indikator var, at man fra vidneudsagnet i sagen om mytteriet på kaperbåden havde fastlagt, at hans navn stavedes med *e* i endelsen, hvilket kunne tyde på dansk eller norsk herkomst.

Derudover kunne man se på tandsættet, at J.F. Carlsen havde en såkaldt ”tailor’s notch”, direkte oversat med en ”skrædderkærv”, dvs. en lille fordybning i fortænderne, som var meget almindelig blandt skræddere og skomagere, der sad med nålen i munden en stor del af dagen.

Lederen af det undervandsarkæologiske team, Maria Jacobsen, er tilfældigvis dansk, og hun kom i 2007 sammen med Linda Abrams til Danmark for at undersøge danske arkivalier i et forsøg på at finde ud af, om J.F. Carlsen evt. var dansk. De fik kontakt til forfatteren af denne artikel, der på det givne tidspunkt arbejdede på Landsarkivet i København, og selvom de indledende undersøgelser ikke førte noget konkret med sig, blev spørgsmålet om den måske danske sømand om bord på *H.L. Hunley* ved med at ligge i baghovedet hos undertegnede. Opgaven med at finde J.F. Carlsen var, med baggrund i de oplysninger, man faktisk havde, dvs. kendskab om nogenlunde alder og kendskab til fornavnsinitialer samt efternavn, lige præcis nok til, at det var muligt at finde ham – dog ville det blive temmelig svært og kræve både vedvarende arkivundersøgelser og en smule held.

Indledende fund angående J. F. Carlsen

I løbet af de følgende otte år blev sagen om J.F. Carlsen ved med at spøge. Ved siden af andet arbejde, nu på Rigsarkivet i København, søgte forfatteren jævnligt efter J.F. Carlsen, primært i folketællinger. Dansk Demografisk Database er i løbet af de otte år hele tiden blevet gradvist bedre at søge i grundet frivilliges ihærdige indsats med at indtaste oplysninger fra folketællingerne og gøre dem søgbare.

Den omtrentlige alder på J.F. Carlsen var kendt til ca. 20-23 år. Dette gav et ret snævert søgefelt, og undersøgelsen gennemgik systematisk folketællinger for at finde en profil, der kunne passe. Igennem årene var der blevet identificeret cirka ti forskellige ”forkerte” J.F. Carlsen’er, der passede med alderen, men som alle måtte afskrives efter yderligere arkivundersøgelser. De fleste kunne findes afgået ved døden på mere fredelig vis end J.F. Carlsen – og det vel at mærke både senere end 1864 og inden for rigets grænser.

I begyndelsen af februar 2015 fandtes en *Johan Frederik Carlsen*, født 9. april 1841 i Ærøskøbing. Han ses på folketællingerne i 1845 og 1860 i Ærøskøbing, hvor han også

En stor del af indbyggerne i datidens Amerika var førstegenerationsindvandrere, og ikke alle havde endnu lært engelsk; derfor oprettedes der på begge sider i borgerkrigen regimentter og kompagnier, hvor kommandosproget af hensyn til soldaterne var på deres modersmål. Der fandtes derfor militære enheder, som i daglig tale blev betegnet efter kommandosproget – fx det tyske artillerikompani, som Carlsen gjorde tjeneste i. En hel del tyskere kæmpede i borgerkrigen, men langt de fleste gjorde det på unionens side, hvor der oprettedes flere helt tyske regimentter. Hos sydstaterne var der knap så mange – kun nok til at danne lokale kompagnier. I South Carolina var der to af disse: det tyske artillerikompani og et infanterikompani i South Carolina I. Infantry Regiment (Orr’s Rifles). Begge kompagnier gjorde primært tjeneste i selve South Carolina. Her ses de tre Pool-brødre, der gjorde tjeneste i Orr’s Rifles, kompagni E (ikke det tyske kompagni), som bl.a. deltog i kampene om Sullivan’s Island, der ligger på den østlige side af floddeltaet ved Charleston. *Hunley* havde inden angrebet på *Housatonic* base i ‘Breach Inlet’ lige øst for Sullivan’s Island, mens besætningen havde kvarter i Mount Pleasant lige bag øen. Carlsen og Pool-brødrene har således befundet sig ganske tæt på hinanden, måske endda mødt hinanden. Balus Pool (yderst tv.) blev dræbt i kampene om Sullivan’s Island, mens de andre to brødre overlevede krigen. *Samtidigt fotografi af ukendt fotograf.*

Hunleys succesfulde angreb på *Hou-satonic*, der endte med, at begge skibe sank, blev skildret i en illustreret ugeavis blot to dage efter, at angrebet fandt sted. *Frank Leslie's Illustrated Newspaper* (p. 412), udkommet 19. marts 1864.

konfirmeres, derefter forsvinder han ud af arkivalierne og er således ikke med i 1870-folketællingen. Ud over alderen og navnet var et af indicierne på, at det var den rigtige J.F. Carlsen, at han i 1860-folketællingen var registreret som matros. Desuden står faderen, Hans Peder Carlsen, født i Odense 1801, opgivet som vægter, husfader og ikke mindst *skomager* i folketællingen fra 1860, hvilket passer med J.F. Carlsens "tailor's notch"; han kunne meget vel have hjulpet sin far med nål og tråd fra barnsben.

Herefter gik undersøgelsen videre i forsøget på at finde forældrene videre i arkiverne.

Forældrene, der blev gift november 1828 i Ærøskøbing, er nærværende i folketællingerne i Ærøskøbing indtil 1890. Faderen dør 2. oktober 1891, og i skiftet står der, at enken, Anne Kirstine Carlsen, født Pedersen i Ærøskøbing 16. november 1806, hensidder i uskiftet bo og altså overlever sin mand og således i parentes bemærket bliver meget gammel; samtidig nævnes det, at der er nogle testamentariske dispositioner af 24. august 1867. Det ville have været et afgørende dokument, hvis man kunne finde dette testamente, hvori der i så fald formentlig ville have stået, at sønnen var udvandret til Amerika eller lignende, såfremt der var tale om den rigtige J.F. Carlsen; i modsætning til hvis sønnen havde været at

Folketællingen fra 1860, hvoraf det fremgår, at J.F. Carlsen stadig boede hjemme sammen med en del brødre, samt at han var matros. På dette tidspunkt var Carlsens ældre søstre flyttet hjemmefra. Rigsarkivet; Statistisk Bureau; Folketælling 1860, Slesvig; Pk. 32 – Nordborg Amt.

År, Dato, og det Skibes Navn	Antallet af Besatte	Antallet af Døde	Antallet af Levede	Antallet af Udenfor Landet	Antallet af Udenfor Landet i Familien	Antallet af Udenfor Landet i Familien	Antallet af Udenfor Landet i Familien	Antallet af Udenfor Landet i Familien	Antallet af Udenfor Landet i Familien
1865									
32 04 2	Arbejdsløst	79	13	66	13	13	13	13	13
32 04 2	Arbejdsløst	13	13	0	0	0	0	0	0
32 04 2	Arbejdsløst	21	11	10	10	10	10	10	10
32 04 2	Arbejdsløst	19	19	0	0	0	0	0	0
32 04 2	Arbejdsløst	41	27	14	14	14	14	14	14
32 04 2	Arbejdsløst	27	27	0	0	0	0	0	0
32 04 2	Arbejdsløst	2	2	0	0	0	0	0	0
32 65 2	Arbejdsløst	39	17	22	22	22	22	22	22
32 65 2	Arbejdsløst	53	11	42	42	42	42	42	42
32 65 2	Arbejdsløst	17	17	0	0	0	0	0	0
32 65 2	Arbejdsløst	13	13	0	0	0	0	0	0
32 65 2	Arbejdsløst	6	6	0	0	0	0	0	0
32 65 2	Arbejdsløst	18	18	0	0	0	0	0	0
32 65 2	Arbejdsløst	23	23	0	0	0	0	0	0
32 65 2	Arbejdsløst	44	44	0	0	0	0	0	0

finde videre i folketællingerne eller havde stået i testamentet som fx skomager i København. Det har imidlertid ikke været muligt at finde faderens testamente hverken blandt de lokale testamenter afleveret til Ærø Stad- og Landsret/Ærøskøbing By- og Herredsfoged ej heller i Justitsministeriets afleveringer. Dette spor forblev således koldt.

Det var ligeledes heller ikke muligt at følge J.F. Carlsens moders videre vej i arkivalierne. Hun er formentlig flyttet væk fra Ærøskøbing, hvor hun i hvert fald ikke figurerer i folketællingerne, kirkebøgerne eller skiftesagslister efter 1890. Det ville være i 1900-folketællingen, man skulle finde hende, da det ikke er særlig sandsynligt, at hun blev ældre end det. I Ærøskøbing findes tillige ”Register for viede og døde 1670-1970”, hvor hun ikke findes. Hun må altså være flyttet. Undersøgelsen stødte således på endnu et dødt spor, men det forekom ikke nødvendigt at gå videre den vej, da en anden mulighed var mere nærliggende.

Hvad lægdsrullerne viste

Undersøgelsen stod altså der, at det var sandsynligt, at det var den rigtige J.F. Carlsen, der var fundet, men det kunne endnu ikke dokumenteres med sikkerhed.

Næste skridt var sideløbende med de ovenstående undersøgelser at studere de originale, nationalt førte lægdsruller. I lægdsrullen fra tredje udskrivningskreds, lægd 83, ses i den omskrevne rulle, at J.F. Carlsen ikke er mødt til session i 1864, og han mødte heller ikke i 1867, så han fik standardmæssigt udsat sin værnepligt til det fyldte 25. år. Der er ikke noget i dette, der modsiger, at der er tale om den rigtige J.F. Carlsen, men det viser heller ikke noget med sikkerhed – selvom det kunne passe med historien.

Herefter går undersøgelsen til de lokalt førte lægdsruller, der blev fremskaffet fra Rigsarkivet, Odense, på smidig facon. Disse lokale lægdsruller er ofte langt mere detaljerede end de nationalt førte lægdsruller. Her fandtes endelig det afgørende bevis:

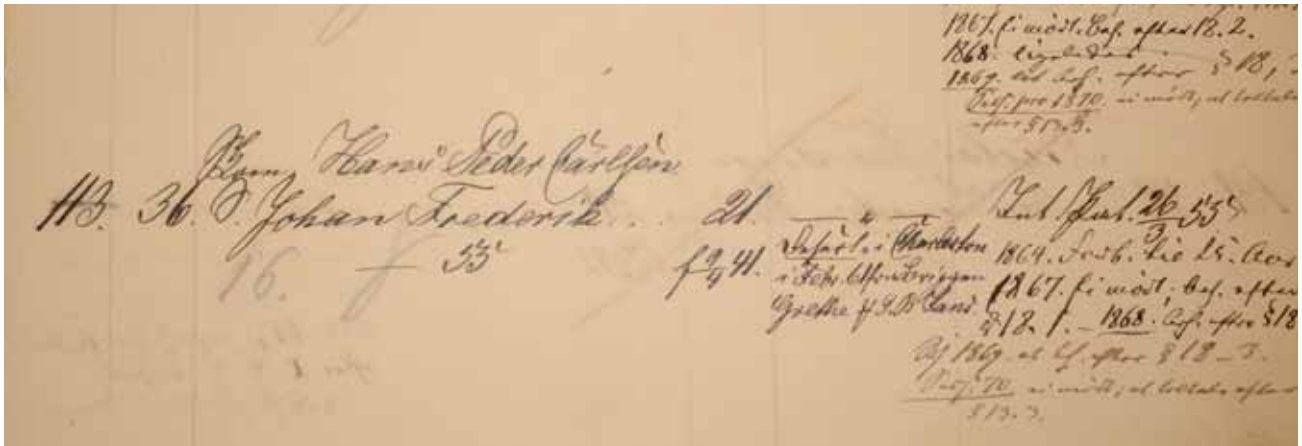
Johan Frederik Carlsen, født 9. april 1841, ”deserteret i Charlston i Febr. 1861 fra briggen Grethe: Capt: J.B. Jans.”

Hermed bekræftes det, at alt, hvad vi ved om J.F. Carlsen fra de amerikanske undersøgelser og kilder, stemmer overens med denne Johan Frederik Carlsen født 9. april

Efter at man havde hævet vraget af *Hunley*, blev det placeret i en tank for at forhindre, at metallet i vraget gik i forbindelse med ilten i luften og rustede unødigt. Foto leveret af *Friends of the Hunley*.

Udsnit af en af de lokalt førte lægdsruller, hvoraf fremgår, at J.F. Carlsen af flere omgange var udeblevet fra session, samt årsagen – han var deserteret fra skibet Grethe i Charleston i 1861: beviset for, at det var den "rigtige" Carlsen, der var fundet. Rigsarkivet; Ærø Stads- og Landsret; Lægdsrulle, Ærøskøbing 1850-1870; pk. 547 – 1850-1867.

J.F. Carlsens eksamensresultater fra 1850 var mildest talt ikke imponerende. Af en klasse på 39 elever rakte summen af hans karakterer (næstsidste kolonne) kun til en placering som nr. 38 (sidste kolonne) – og eleven, der blev nr. 39, gik slet ikke til eksamen! På dette tidspunkt var han kun 12½ år (første kolonne), men året forinden var han blevet placeret som nr. 19 i en klasse på lidt over 40 elever, så det var gået ned ad bakke. Rigsarkivet; Ærøskøbing Magistrat; Ærøskøbing Skolekommission; Eksamensprotokol for Ærøskøbing Borgerskole 1813-1862, pk. 674.

1841 i Ærøskøbing. At J.F. Carlsen står som deserteret, skyldes velsagtens, at man også brugte ordet at desertere om at rømme sin post på et skib i utide.

Vi kan således bekræfte den amerikanske historie om, at Johan Frederik Carlsen var en eventyrlysten ung mand. Som et kuriosum kan nævnes, at han ifølge eksamensprotokollen fra 1850, i Ærøskøbing Borgerskoles eksamenslister 1833-1859, ikke var særlig stærk bogligt.

Briggen Grethe

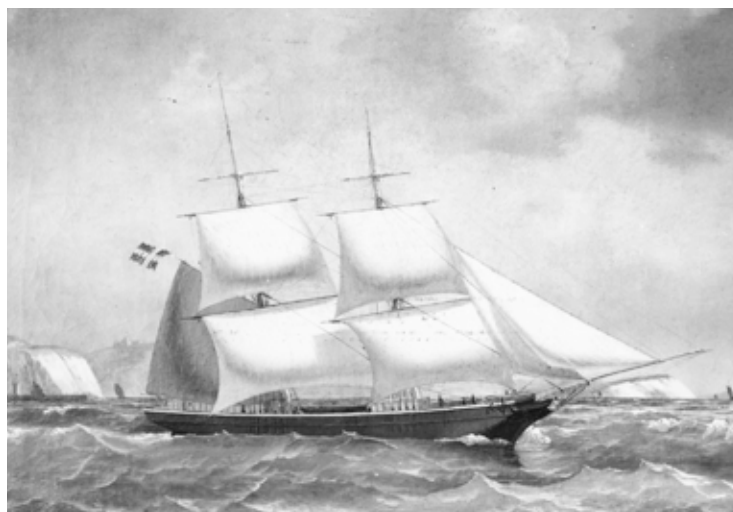
Næste spor var briggen *Grethe*, der ifølge lægdsrullen blev ført af en kaptajn Jans. Men eftersøgning efter *Grethe* i de centrale skibslister for Ærøskøbing var uden resultat. Her fik undersøgelsen ved tilfældighedernes spil hjælp af sektionsleder ved Rigsarkivet Jan Vejle, der påpegede, at Jans er et klassisk Dragør-navn. Undersøgelsen fortsatte således på Dragør Lokalarkivs hjemmeside, og på en underside til en underside ligger "Register over Dragørskibe". Her var oplysninger om briggen *Grethe*, bygget i 1857 i Kalmar, nævnt med en besætning på otte mand: P.P. Holte som styrmand og "Jørgen J. Jens" som kaptajn. Desuden var listen illustreret med et billede af et maleri af *Grethe*. Jans kunne hurtigt være blevet til Jens, og undersøgelsen fortsatte ved kontakt til arkivet. Henning Sørensen fra Dragør Lokalarkiv repræsenterede arkivet fornemt ved at sende en række dokumenter, som udelukkende på grund af ildsjæles sans for historie var blevet gemt for eftertiden.

Blandt det tilsendte fra Dragør Lokalarkiv var et udsnit fra *Somænd og Skibe i Dragør* af F. Holm-Petersen og Kaj Lund, der beskrev, hvorledes briggen *Grethe* var

37. Harald Lieth	11	42	32	5	5	6	31	1/2	5	-	5	5	462	34
38. Johan F. Carlsen	12	4	5	4	5	5	5	4	1	-	52	5	42	38
39. Ludvig Kaffra	11	4	32	32	5	2	3	4	6	-	6	5	43	37

hjemmehørende i Dragør i 1860'erne, med J.J. Jans som kaptajn og P.P. Holte som styrmand, disponeret af N.J. Holte, og blev opbrændt ved en krigshandling i 1864, hvorefter vraget solgtes det følgende år.

Blandt de bevarede dokumenter i Dragør Lokalarkiv var desuden, ved et mindre lykkes-træf, et udsnit af en slags dagbog ført af kaptajn Jørgen Jørgensen Jans over, hvad *Grethe* havde sejlet med, hvilke havne hun havde anløbet, og hvad lasten indeholdt og havde indbragt. I dette udsnit, som Henning Sørensen havde fundet, stod der på side fire: "Tog en Ladning Kul til St. Davis for Egen Regning og førte[?] til Charleston i Amerika hvor vi ankom i Februar 1861". Fra juni netop 1861 kan man følge J.F. Carlsens amerikanske eventyr i Charleston om bord på kaperskibet *Jefferson Davis*. Hermed vist fra endnu en vinkel, at der er tale om den rigtige J.F. Carlsen, matros på briggen *Grethe* med oprindelse i Dragør.

Billedet af briggen *Grethe* i "Regi-ster over Dragørskibe" er blevet eftervist at være af det korrekte skib, malet af Carl Julius Emil Olsen (1818-1878). For det første da det er meget svagt navngivet på forsiden af reproduktionen af maleriet, for det andet blev det identificeret som solgt hos Bruun Rasmussen Kunstauktioner i august 1991. Bruun Rasmussen Kunstauktioner ved Martin Hans Borg har været så venlige at sende et scan af deres katalog, hvori maleriet ganske rigtig står beskrevet som marine med *Grethe* af Dragør. Sign. "C. Olsen 1862. Brig. *Grethe* af Dragør ført af Cptn. N.J. Holte 1862". *Maleri af Carl Julius Emil Olsen, 1818-1878.*

Eftersøgning af J.F. Carlsens kvindelige efterfølgere

Johan Frederik Carlsens jordiske rester fik sammen med de andre besætningsmedlemmer en storstilet militær begravelse i Charleston i 2004. I forhold til identifikationsforpligtigelsen og at bevise, at der er tale om J.F. Carlsen fra Ærøskøbing, ville de amerikanske myndigheder gerne lave en mtDNA-test.

Udfordringen i forhold til at lave en mtDNA-test er, at det er den mødrene linje, der skal findes, og da kvinderne ofte skiftede navn ved giftermål, er de naturligtvis sværere at følge. Heldigvis havde J.F. Carlsen adskillige søskende og flere ældre søstre. Gennem et meget stort arbejde, der ikke har været mindre end arbejdet med at finde J.F. Carlsen selv, er det lykkedes forfatteren at finde sådanne slægtninge på mødrene side op til 1950. Slægtninge, der ad mange omveje og som ved et af historiens små spil bor i South Carolina.

Alt dette materiale er nu overgivet til Linda Abrams, der i skrivende stund iværksætter undersøgelser for, om det er muligt at lave mtDNA-test til også af den vej at bevise, at J.F. Carlsen om bord på undervandsbåden *Hunley* er identisk med Johan Frederik Carlsen, matrosen fra Ærøskøbing, der rømmede sit skib i Charleston.

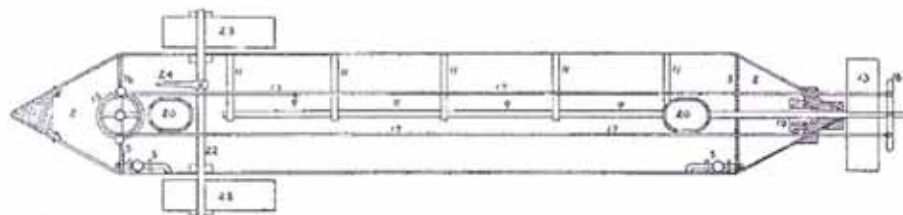
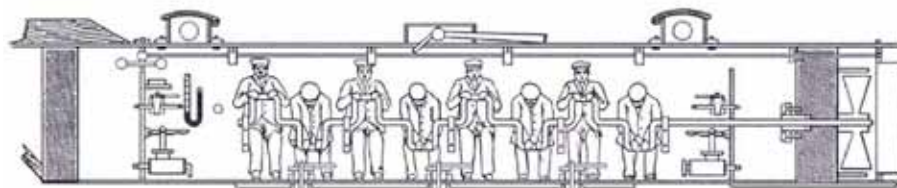
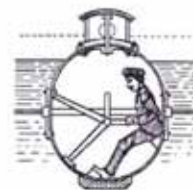
J.F. Carlsen var fra Ærøskøbing

Denne historie kunne ikke have været fortalt, hvis det ikke havde været for de mennesker, der gennem tiderne har bevaret arkivalier, for eksempel på Dragør Lokalarkiv, uden nødvendigvis at have indblik i, hvad eftertiden ville kunne bruge dem til. Uden de mange ihærdige frivillige, der sidder og indskrifter folketællinger og kirkebøger i Dansk Demografisk Database, ville den heller ikke have kunnet fortælles. Den ville

Snittegninger af *Hunley* baseret på konstruktionsskitser af William A. Alexander. Tegningerne viser, hvor lidt plads mandskabet reelt havde inden i ubåden. I øverste højre hjørne ses indsat et portræt af opfinderen Horace Lawson Hunley, som også lagde navn til ubåden. *U.S. Naval Historical Center Photograph #: NH 58769.*

HORACE L. HUNLEY, submarine builder and Commander and layout of the submarine he went down with in 1863.

Litteratur og kilder

For yderligere oplysninger se: *Friends of the Hunley*, <http://hunley.org>.

Høi, Poul: "Hovedesmaskine på havets bund", *Berlingske Tidende*, 15. juli 2002, – opdateret 26. februar 2003.

National Geographic: Secret Weapon Of The Confederacy (dokumentarfilm): <http://youtube.com/0carp8CcG4Y>.

Rigsarkivet; Ærøskøbing Magistrat, Ærøskøbing Skolekommission; Eksamenprotokol for Ærøskøbing Borger-skole 1813-1862, pk. 674.

Rigsarkivet; Ærø Stads- og Landsret; Lægdsrulle, Ærøskøbing 1850-1870; pk. 547 – 1850-1867.

Rigsarkivet; Rentekammeret, Danske Afdeling, Tabelkommissionen; Folketælling 1845, Slesvig; pk. 10 – Nordborg Amt II, Ærø – Ærøskøbing.

Rigsarkivet; Statistisk Bureau; Folketælling 1860, Slesvig; Pk. 32 – Nordborg Amt.

Walker, Sally: *Secrets of a Civil War Submarine. Solving The Mysteries of The H.L. Hunley*. Carolrhoda Books, Inc. Minneapolis, 2006 (2005).

heller ikke være blevet fortalt, hvis ikke procedurerne for udleveringer af arkivalier, fx originale lægdsruller havde været så nemme at gå til.

Stædige eftersøgninger i arkiverne krydret med en smule tilfældighed og held, har altså vist, at det ukendte besætningsmedlem på *Hunley*, J.F. Carlsen, var dansk. Alle brikkerne passer, og man har desuden fået bekræftet historien om, at Johan Frederik Carlsen var en eventyrlysten ung mand. Han begyndte sit liv som skomagerdreng i Ærøskøbing, blev matros og afmønstrede uden lov i Charleston, var styrmand på et kaperskib fra sydstatene og blev udmærket for sin indsats ved det tyske korps i kampen for sydstatene, og han sluttede sit liv som 22-årig som modigt besætningsmedlem om bord på *H.L. Hunley* og blev dermed en af nutidens mest omtalte helte fra Den Amerikanske Borgerkrig.

Adam Jon Kronegh er dokumentalist ved Rigsarkivets Afdeling for Indtægtsdækket Virksomhed

Andreas Eichler

– Frederik VI's hemmelige
agent i Europas hjerte

I 1825 sendte Frederik VI sin københavnske politidirektør Andreas Kierulff ud på en lang studietur sydpå. Det skete, for at han kunne få indblik i en række storbyers politiforhold samt opbygge nyttige personkontakter. I Prag lykkedes det oven i købet Kierulff at hverve en højtstående østrigsk politimand som dansk agent, og fra ham modtog man frem til 1839 en strøm af fortrolige informationer.

KARL PEDER PEDERSEN

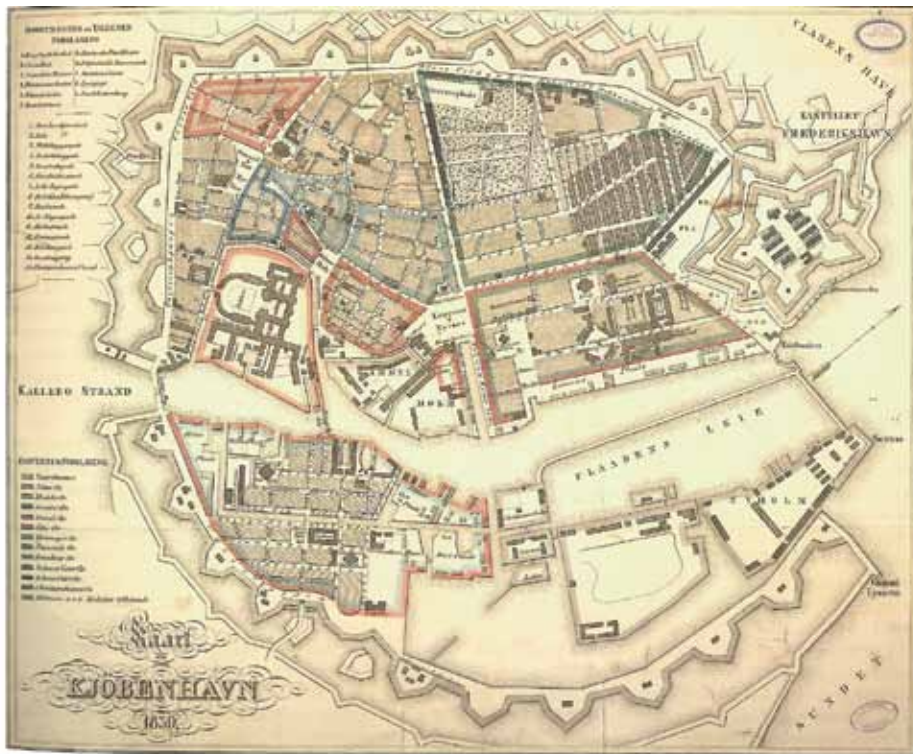

I 1820 blev Andreas Kierulff ansat som politidirektør i København, og i 1824 ønskede Frederik VI at sende ham på en tjenesterejse sydpå. I april 1825 var det kommet så vidt, at Kierulff kunne begive sig af sted, og den 9. april ankom han til Lübeck. Herfra gik turen videre til Berlin, Dresden, Prag, Wien, München og Bruxelles for at slutte i Hamburg, hvorfra han i slutningen af juli sendte sit sidste rejsebrev til Frederik VI. Ud over naturligvis at forfatte en samlet rapport havde kongen pålagt sin politidirektør løbende at skrive hjem, og disse breve både til Frederik VI, justitsminister Kaas og den fungerende politidirektør Bræstrup findes i dag bevaret. For under rejsen at forlene Kierulffs fremtræden med en passende pondus ledsagedes han af en kancelliebedsmand, der ud over at fungere som privatsekretær også havde ordre om løbende at rapportere hjem til justitsminister Kaas.

Preussens urolige studenter

Kierulff skulle ud og lære af den store verden, men derudover var der også et andet moment, som netop da gjorde det oplagt at sende en højtstående dansk politiembedsmand udenlands. I begyndelsen af 1824 havde den preussiske regering skærpet kontrollen med de forbudte studenterforeninger, og samtidig optrappedes politiovervågningen på universiteterne. Umiddelbart efter mente politiledelsen i Berlin, at der var tegn på, at nogle grupper planlagde et hemmeligt møde i udlandet, nærmere betegnet i Danmark. Denne melding tilgik den danske udenrigsminister fra legationen i Berlin, hvor man var blevet kontaktet af politiministeriets direktør Karl Albert von Kamptz. Selvom den kække danske legationssekretær, baron Adam Holsten, prøvede at nedtone henvendelsen med en bemærkning om, at von Kamptz ”ser revolutionsspøgelser overalt”, blev den taget meget alvorligt i København, hvor justitsminister Kaas omgående pålagde paskontoret at holde skarpt øje med alle besøgende sydfra.

Andreas Eichler (1762-1841) var langtfra eneste politimand med en veludviklet næse for at omsætte den viden, han kom i besiddelse af i embedsmedfør, til kontanter. Alt i alt modtog han over 6.000 rigsdaler fra den danske statskasse mellem 1825 og 1839. *Österreichische Nationalbibliothek, Wien.*

København 1839. Den danske hovedstad var frem til 1850'erne en meget tillukket by, hvis få byporte gjorde det nemt at kontrollere de ind- og udrejsende. Vanskeligere var det at kontrollere, hvad folk talte om inde i byen, og det var her, regeringen fik brug for sit sikkerhedspoliti. Københavns Rådhusbibliotek.

Da sommersæsonen 1824 var omme, kunne Kaas meddele von Kamptz, at man ikke i de forløbne måneder havde bemærket noget, der burde alarmere Berlin, og beroligede ham med, at

”ligesom politiet i kongeriget Danmark endnu ikke har haft mindste anledning til at fatte nogen mistanke om skjulte hensigter mod de i løbet af denne sommer hertil ankomne rejsende fra de preussiske eller fra andre tyske stater, så har også antallet af deslige rejsende heller ikke været stort større end sædvanligt under løbet af sommermånederne, da den særdeles lette og behagelige passage over Østersøen altid drager mange fremmede fra fastlandet til vore venlige øer”.

Den danske justitsminister sluttede af med at betone vigtigheden af et fortsat tæt politisamarbejde og annoncerede i den forbindelse Kierulffs kommende besøg i Berlin.

Andreas Christian Kierulff (1782-1846). I 1834 forlod Kierulff posten som Københavns politidirektør, og som det sig hør og bør, blev der malet et portræt af ham. Her ser man den opmærksomme politimand i sin fine gallauniform kigge direkte på beskueren, sådan som han var vant til at holde godt øje med københavnere. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

Under opholdet i Berlin var det først og fremmest sikkerhedspolitieksperten Karl Albert von Kamptz (1769-1849), Kierulff havde kontakt med. Som tak for den hjælp, von Kamptz ydede den danske politidirektør, tildelte Frederik VI ham i 1826 det storkors af Dannebrogordenen, som han bærer på billedet. *Österreichische Nationalbibliothek, Wien.*

Som Frederik VI's nærmeste og mest betroede rådgiver spillede justitsminister og politichef Frederik Julius Kaas (1757-1827) en central rolle for opbygningen af det første danske sikkerhedspoliti. Han er uden tvivl også manden bag Kierulffs studierejse sydpå i 1825. *Herlufsholm Kostskole.*

Kierulff møder Eichler i Prag

Da Kierulff i juni 1825 efter besøgene i Berlin og Dresden indfandt sig i den bøhmiske hovedstad Prag, var en af de første, han præsenteredes for, overpolitikommisær Andreas Chrysogonus Eichler (1762-1841). På dette tidspunkt var der ved Prags politi ansat fem overpolitikommisærere, hvoraf Eichler havde det hemmelige politi under sig. Ved siden af denne stilling fungerede Eichler også som kurinspektør i Teplitz, der dengang var et af Bøhmens fineste kursteder, helt på højde med det mere kendte Karlsbad. Med en beliggenhed nogenlunde midtvejs mellem Prag og Dresden udgjorde Teplitz et ideelt mødested, ikke blot for det bedre borgerskab, men også for østrigske og tyske fyrster og deres ministre.

I 1825 var Eichler en ældre herre, der kunne se tilbage på et langt virke som politimand og lærebogsforfatter. Da han var født i en mindre by lige uden for Prag, er det nærliggende at antage, at han tog sin uddannelse i Prag; det var i hvert fald her, han i 1792 udgav sin første håndbog *Der Geschäftsleiter*, som fra 1803 til 1815 udkom i omarbejdet form i hele fire udgaver under titlen *Die Polizei Praktisch*. Netop i 1815 – midt under Wienerkongressen – blev det østrigske udenrigsministerium klar over, at Eichler forsynede både chefen for den russiske besættelsesstyrke i Sachsen og regeringen i Berlin med informationer af en sådan karakter, at man ønskede ham straffet. Det blev dog forhindret af politiledelsen, der nedtonede affæren med en bemærkning om, at det jo blot drejede sig om ”en svaghed hos en selvfølede embedsmand, der stræbte efter at få anerkendelse fra en udenlandsk fyrste”. Eichler havde givetvis også taget sig sine informationer godt betalt; med hvad eller hvor meget kan vi af gode grunde ingen steder finder oplysninger om.

Afsløringen i 1815 havde åbenbart ikke afskrækket Eichler mere, end at han ti år senere sagde ja til at blive hemmelig dansk rapportør formedelst 400 rigsbankdaler om året, som han modtog omtrent frem til sin død i 1841. Hans mange breve, der i nogle år indløb hver måned, befinder sig i Københavns Politis arkiv, alene bortset

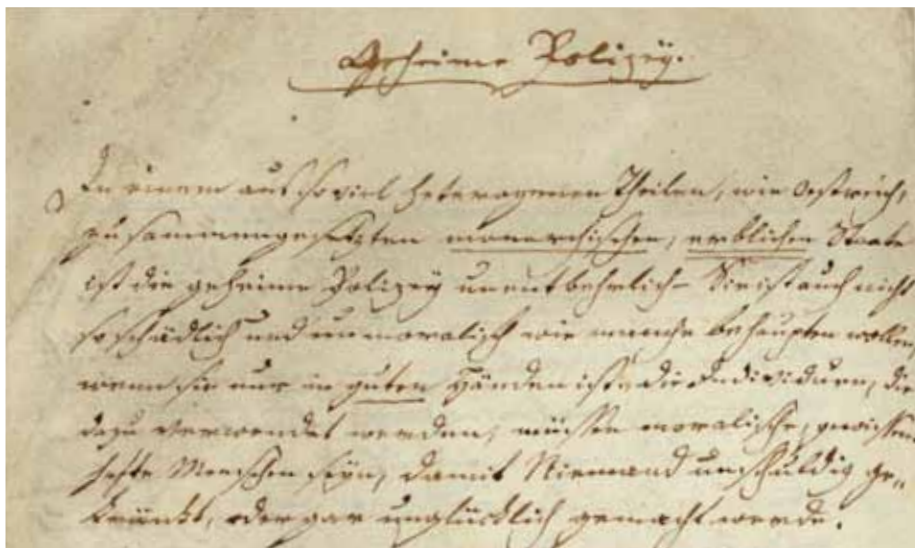
fra et af de første fra november 1825, der ligger i Kierulffs Privatarkiv. Derimod er ingen af Kierulffs egne breve til Eichler, så vidt vides, bevaret, heller ikke et af hans første, hvori han skulle have ytret utilfredshed med, at brevene fra Prag var lang tid undervejs. I novemberbrevet forklarede Eichler, at forsendelsen nødvendigvis måtte tage tid, da han ”ikke turde betjene sig af posten herfra til Dresden eller tilbage, men af andre sikre muligheder”. Det ses videre af brevet, at han brugte en vis oberst Verlohren som privatkurer mellem Prag og Dresden. Det drejede sig formentlig om Heinrich Ludwig Verlohren (1753-1832), der i en årrække fungerede som

sachsisk-weimarsk kommissionær ved hoffet i Dresden. For strækningen Dresden-København burde der ikke forekomme sikkerhedsmæssige problemer, da han her kunne benytte den danske diplomatpost, men den afgik blot ikke ret ofte; Danmark var efter 1814 kun repræsenteret ved en chargé d'affaires ved det sachsiske hof.

Die Geheime Polizei und der Polizeiminister

Hvad Kierulff og Eichler aftalte med hinanden i 1825, ved vi ikke præcist, men det har sikkert gået ud på to ting, nemlig at Eichler skulle forsyne den danske politiledelse med fortrolige informationer om det hemmelige kejserlige politi og dernæst løbende holde København orienteret om alle de politiske nyheder, som han kunne opspore i Teplitz og Prag. Første punkt indfries allerede samme år, hvor Eichler sendte redegørelsen "Die Geheime Polizei und der Polizeiminister" til København. Teksten findes trykt som bilag 6 i min bog *Kontrol over København. Studier i den sene enevældes sikkerhedspoliti 1800-48* (Syddansk Universitetsforlag 2014), og den giver et meget præcist signalement af det østrigske politis arbejdsmetoder, der jo i vid udstrækning byggede på hemmelige agenter. Disse kunne være fuldtidsagenter, der færdedes ude blandt folk for at registrere "hvad, af hvem og om hvad, der blev talt", og som dagligt indberettede alt dette skriftligt til politichefen. Fandt denne, at der var grund til at undersøge noget nærmere, gik opgaven ikke tilbage til fuldtidsagenterne, men overdroges til specialagenter, der også brugtes som opinionsdannere til "at berette om store nyheder, meninger eller opfattelser i offentligheden, eller at slå ned på sådanne i situationer, hvor regeringen ikke kan gøre dette officielt". Eichler kom ikke nærmere ind på fuldtidsagenternes kvalifikationer, men de måtte naturligvis være gode til at snuse rundt og indsamle oplysninger. Specialagenterne derimod skulle være mænd med en uddannelse og position, der gjorde dem i stand til at løse de stillede opgaver på en kvalificeret måde, og sådanne folk kunne man normalt ikke hverve med regulær timeløn; her måtte andre midler til. Konkret

Eichler blev hyret som dansk informant, og i årene 1825-1839 sendte han en strøm af breve til København. Som noget af det første udarbejdede han et fortroligt notat med en kort indføring i det politiske politis arbejdsmetoder i Østrig. Indledningen lyder således: "In einem aus so viele herogenen Theilen wie Österreich zusammengesetzten, monarchischen, erblichen Staaate ist die geheime Polizei unentbehrlich. Sie ist auch nicht so schädlich und unmoralisch wie manche behaupten wollen, wenn sie nur in guten Händen ist. Die Individuen, die dazu verwendet werden, müssen moralische, gewissenhafte Menschen sein, damit niemand unschuldig gekränkt oder gar unglücklich gemacht werde". Rigsarkivet, København.

nævnte Eichler, at adelige kunne lokkes med årspensioner på 1.000-1.500 floriner, officerer med hurtigere advancementer og civile embedsmænd med løntillæg eller hurtige forfremmelser, mens resten kunne købes med penge, adelstitler eller betaling af sønners uddannelse.

De fortrolige informationsbreve fra Prag

Fra 1825 til 1839 afsendte Eichler en strøm af informationsbreve til den københavnske politiledelse, som her kunne læse om Europas mere eller mindre kronede hoveder iblandet sørgelige meddelelser om sygdomme, ulykker og andre dagsaktuelle begivenheder. Politiske forhold og begivenheder stod naturligvis centralt, og her viderebragte Eichler nu og da informationer, han havde modtaget fra ”en af mine ældste og værdigste venner, hr. Hofrat von Gentz”, der var fyrst Metternichs ”yndling og højre hånd”. Friederich von Gentz (1764-1832) havde ganske rigtigt som en af den østrigske udenrigsministers rådgivere spillet en vigtig rolle fra 1812 og til ind i 1820’erne, ligesom han også havde været Wienerkongressens hovedsekretær, hvorved hans fabelagtige skriftlige formuleringsevner var kommet til deres fulde ret. Uden tvivl stammede en del af Eichlers informationer fra von Gentz, og han citerede ham enkelte gange endda ordret. Således i brevet fra 20. august 1828, hvor Eichler videregav en række passager fra von Gentz’ få uger gamle brev. Det gjaldt bl.a. følgende vurdering af den aktuelle situation i disse års store militære konflikt, Den Græske Frihedskrig, hvor Rusland netop da havde indledt en stor Balkan-offensiv: ”Alting ser meget broget ud på jorden, og magt gælder overalt mere end ret, når man kigger mod syd og øst. Imidlertid er jeg (dvs. von Gentz) ikke bange for slutresultatet. Tyrkerne taber terræn, og den størstedel af Grækenland er nu gået uigenkaldeligt tabt for dem. Denne gang går Porten (dvs. Det Osmanniske Rige) nok ikke til grunde, medmindre der opstår så mange indre begivenheder, at det kan fremskynde opløsningen af dets europæiske besiddelser. Dette synes der dog ikke udsigt til, hvorimod det for hver dag bliver mere og mere sikkert, at russerne kæmper med store vanskeligheder, og at deres march mod Konstantinopel ikke forløber så let, som mange har drømt om. (...) Wien (dvs. den østrigske regering) vil ikke lægge sit sværd, men muligvis sin klogskab, i vægtskålen, for måske til sidst at spille en ærefuld rolle som ingen anden europæisk magt”.

På samme måde som Eichler solgte informationer til danskerne, gjorde von Gentz dette til fyrsten i Walakiet (nuværende Sydrumænien). Det skete endda efter aftale med fyrst Metternich, som på denne måde gjorde det muligt for sin højre hånd at opretholde en livsstil, som hans normale løn ikke rakte til.

Aktuelle og velkvalificerede vurderinger af den politiske situation ude i Europa var naturligvis af stor interesse i København, men de fyldte samlet set ikke meget i Eichlers breve. Det gjorde til gengæld fyrste- og kongestoffet, hvorfra blot skal refereres et par eksempler fra oktober 1826: ”Den regerende fyrste af Hohenzollern-Hechingen med gemalinde har opholdt sig otte dage i Dresden, hvor de blev meget feteret ved hoffet. Den 18. oktober holdt prins Friedrich en fest for dem på sit vinbjerg, under hvilken et fyrværkeri forulykkede, idet en raketkaster brød i brand. Det tog to timer at standse ilden, som ingen sårede bortset fra en canadier.

Efterretninger fra Weimar efterlader håb om, at en formæling mellem arveprinsens ældste datter, Alexandrine, der er 18 år gammel og meget smuk, og prins Karl af Preussen, kongens tredjeældste søn, kommer i stand og allerede kan fejres i den næstkommende karnevalstid”.

Eichlers oplysninger om politimæssige og andre administrative forhold var ret begrænsede og ofte på kanten af det kuriøse som følgende historie fra Prag: En smedemester havde i flere år haft stadig voldsommere mavesmerter, og til sidst besluttede hans hustru af medlidenhed med ham at dræbe ham med et måltid giftige svampe. Umiddelbart efter indtagelsen kastede manden voldsomt op, og da en tilkaldt læge ikke var sen til at opdage svamperesterne, blev politiet tilkaldt. Mens hustruen sad arresteret som tiltalt for mordforsøg, bedredes manden og blev efter få dage fuldstændig rask. Da Eichler den 20. april 1828 berettede om dette, var sagens udfald endnu ikke kendt, for han sluttede med at fortælle, at ”kriminalretten må vel

På Wienerkongressen i 1814-1815 fik embedsmanden Friederich von Gentz (1764-1832) sit store genembrud som den østrigske udenrigsministers rådgiver. Samtidig opbyggede han sit store informationsnetværk, der gjorde, at han, ligesom Eichler, kunne tage sig godt betalt for de oplysninger, han leverede fremmede stater. *Wikimedia Commons*.

Kaspar Hauser, ca. 1812-1833. En af tidens store gåder var den 17-årige vilde dreng, der i 1828 dukkede op i Nürnberg uden at kunne tale noget sprog. Mange mente, at Kasper Hauser, som han blev kaldt, var en prins fra Baden, der var bragt af vejen for at bringe andre til magten. Andre – som Eichler – troede, at han skulle være en ægtefødt søn af grev von Stubenberg i Steyermark. I 1833 blev Hauser myrdet, og gåden om hans liv er stadig uopklaret. *Wikimedia Commons*.

i denne sag meget mildne sin strengthed, fordi den onde handling forlængede et liv, hvorved en familie beholder sin far i mange år. Det medicinske fakultet undersøger nu nærmere, om der heraf kan forventes lykkelige resultater ved lignende mavelidelser”.

De eichlerske informationsbreve rummede ikke meget med direkte reference til danske forhold, men noget findes hist og pist. Således kunne han i maj 1826 fortælle, ”at den 29. april ankom til Prag syv arabiske heste til H.M. kongen af Danmark, den 1. maj var de i Teplitz og den 2. i Dresden. I Prag har man beundret deres skønhed. De var noget magre af rejsen”.

Intet tyder på, at politidirektør Kierulff bad Eichler om bestemte oplysninger eller inddrog ham i almindelige politiefterforskningsopgaver. Man kan godt undre sig over, hvilken glæde den københavnske politiledelse egentlig havde af informationsbrevene – ikke mindst efter 1832, hvor Eichler med von Gentz’ død mistede sin gode kilde i kejserrigets hovedstad. Når man alligevel bevarede kontakten, skyldes det sikkert, at man med Eichler havde fået etableret en forbindelse, som i en fremtidig krisesituation kunne blive af stor værdi. Årene mellem 1814 og 1848 var jo præget af kriser, opstande og revolutioner, og netop i sådanne tider var det vigtigt for den enevældige regering i København hele tiden at have alle antenner ude.

Karl Peder Pedersen er arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet, København

Kilder

Eichlers breve findes her:

Rigsarkivet, København. Københavns Politi: Udtagne sager L 67. Diverse sager 1797-1860. Breve fra Eichler til politidirektør Kierulff 1826-39. Forrest i lægget ligger Niels Riechelts maskinskrevne transskriptioner af ca. ti breve foretaget i 1980’erne.

Rigsarkivet, København. Andreas Kierulffs Privatarkiv: Diverse breve og notater 1824-36. Overpolitikommissær Eichler til politidirektør Kierulff, 20. november 1825.

Eichlers redegørelse for det hemmelige politi findes her:

Rigsarkivet, København. Københavns Politi: Udtagne sager A I. Politidirektør Kierulffs forslag til ny politiorganisation 1824-25. Geheime Polizei, usign. og udat. (Eichler 1825).

BOGNYT

Jacob Halvas Bjerre

Udsigt til forfølgelse – Det danske udenrigsministerium og de europæiske jødeforfølgelser 1938-1945

Syddansk Universitetsforlag, 2015, 278 s. (illus.), 299 kr.

Danske diplomater blev gennem deres arbejde vidner til jødeforfølgelserne i det besatte Europa, hvor samarbejdspolitikken gav Danmark observationsmuligheder, som få andre lande havde. Det bragte også diplomaterne i kontakt med jøder, der skulle deporteres, og danske jøder fanget i Europa. Enkelte gange lykkedes det dem at gribe ind og redde udenlandske jøder, men mulighederne var få og små. Men hvor meget vidste diplomaterne, og

dermed det danske udenrigsministerium, reelt om udplyndringen af jødiske værdier, fratagelse af borgerrettigheder, deportationer, ghettoer og koncentrationslejre? Denne bog behandler disse spørgsmål og giver ny viden på området.

Hans Kirchhoff

At handle med ondskaben – samarbejdspolitikken under besættelsen

Gyldendal, 2015, 224 s., 249,95 kr.

”Ingen politiker i det besatte Europa undgik under krigen at indgå en Faust-pagt med det onde selv”, skriver forfatteren. Danmark var det besatte land, der slap nådigst gennem krigen, hvilket var målet med samarbejdspolitikken. Spørgsmålet er, om prisen var for høj? I en tid, hvor særligt borgerlige partier har brugt samarbejdspolitikken som historisk begrundelse for en mere aktivistisk udenrigs- og sikkerhedspolitik, forsøger bogen at forstå og forklare samarbejdspolitikken og dens aktører ud fra deres egne præmisser – ikke ud fra ”nutidens overfladiske moraliseren”.

Michael Hertz

En Baron – C.H.F.V.O.R Løvenskjold – 1836-1917

Syddansk Universitetsforlag, 2015, 245 s. (illus.), 268 kr.

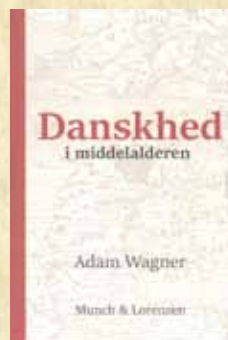
Aristokrat, opfinder og socialist! Samtidig også umyndiggjort lensbaron, blikkenslagermester og forfatter til bl.a. stridsskrifter, der en overgang gav Løvenskjold sympati i offentligheden. Han kunne også beskrives som en dagdrømmer fanget i et krydsfelt mellem høje ambitioner, egne evners begrænsninger og omverdenens vilkår – en omverden, der havde en anderledes virkelighedsopfattelse end den,

hans egen sære psyke fordrede. Det er historien om en ung, begavet og godhjertet adelsmand med lyse fremtidsudsigter, som møder skuffelser, modgang og tab af rettigheder, som han må kæmpe for at generhverve. Løvenskjold var på mange måder et atypisk og kontrært modbillede til sine adelige standsfæller.

Adam Wagner

Danskhed i middelalderen

Munch & Lorenzen, 2015, 324 s., 300 kr.

Hvornår opstod ’danskhed’? I visse dele af den moderne debat er det fremstået, som om at det er en konstruktion udtænkt af det 19. århundredes nationalromantiske intellektuelle. Men hvad med middelalderen? Fandtes der også nationale identiteter dér? En del forskere har beskæftiget sig med temaet over de sidste år, og dette værk er et bidrag til denne forskning. Bogen

koncentrerer sig primært om en minutiøs gennemgang og analyse af Saxo, men også andre danske middelalderkilder inddrages. Kilderne undersøges for sprogbrug om folke- og fædrelandsbegreberne, og hvad de af teksterne kan udledes at definere omkring afstamning, sprog, historie og kultur.

Rasmus Mariager (red.)

Danmark og verden efter den kolde krig – 14 ambassadører om dansk udenrigspolitik efter 1989

Syddansk Universitetsforlag, 2015, 299 s., 299 kr.

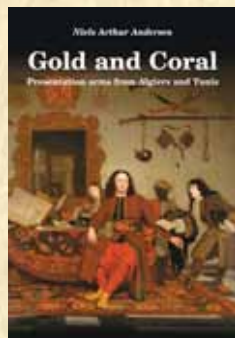
Udenrigspolitik og diplomati har alle dage handlet om den fine balance mellem at gøre "det gode" og at forhindre den næste katastrofe, krise eller krig – en vanskelig linedans uden sikkerhedsnet. Rammerne for dette arbejde blev drastisk ændret med afslutningen af den kolde krig, og Danmark har skullet tilpasse sin udenrigspolitik til post-koldkrigstidens nye verdensorden. Man har været mere aktiv-

stisk med sikkerhedspolitisk ordenshåndhævelse og bestræbt sig på at fremme demokrati og menneskerettigheder. I denne bog fortæller 14 nuværende og tidligere ambassadører om deres arbejde med dette.

Niels Arthur Andersen

Gold and Coral – Presentation arms from Algiers and Tunis

Forlaget Devantier, 2014, 255 s. (illus.), mellem 560 kr. og 770 kr. afhængig af internetforhandler

Rundt omkring på europæiske museer og i private samlinger findes en hel del islamiske pragtvåben, som i det 18. og 19. århundrede blev brugt som politiske gaver fra regenterne af Algier og Tunis til europæiske prinser og konger og til amerikanske præsidenter. I bogen præsenteres et udsnit af disse samlinger, og baggrunden for og historien om hvert eksemplar fortælles i detaljer.

Bogen giver et unikt materielt indblik i det komplicerede forhold mellem barbareskstatene og de europæiske stater – herunder Danmark-Norge – hvor de diplomatiske virkemidler bestod af såvel gavegivning som bombardementer.

Arthur Arnheim

Truet minoritet søger beskyttelse – Jødernes historie i Danmark

Syddansk Universitetsforlag, 2015, 466 s. (illus.), 348 kr.

Jødernes historie i Danmark begynder først i 1600-tallet, men i lange perioder har et gennemgående tema været, at det var en minoritet, der havde brug for beskyttelse – helt fra den første bosættelse i Altona, der stod direkte under Christian IV's personlige beskyttelse. Bogen her er den første samlede fremstilling af jødernes historie i Danmark, og den behandler en række problemstillinger og diskus-

sioner, der har præget og stadig præger det jødiske samfund, bl.a. hvor langt man kunne gå i bestræbelserne på at blive integreret i det danske samfund uden at miste sin jødiske identitet. Bogen præsenterer også portrætter af jødiske personligheder, der har haft stor indflydelse på dansk kultur og samfundsliv siden 1600-tallet.

SKØNLITTERATUR

Harald Voetmann

Syner og fristelser

Gyldendal, 2015, 176 s., 199,95 kr.

Benediktinermunken Othlo af St. Emmeram regner den kødelige eksistens for et blændværk og søger fra sit sygeleje i 1000-tallets Regensburg en sandere verden hinsides. Vi følger ham på to rejser: fra klosterets spisesal til dets sygeføj og fra Himlens rosenby til Helvedes smedjer og bordeller. I følgeskab med et lam og en kolerisk ånd ser han de frelstes fornøjelser og de fordømtes pinsler, han hører om Himmelbyens Narrefest og ser tarmtapetet blævre over Vævertorvet i Helvede.

Ræve i hønsegården

... eller historien om nogle algeriske sørøvere i Nordsøen i 1687

I 1600-tallet stod der skræk om de tyrkiske sørøvere eller korsarerne, som de også blev kaldt. 1680'erne var en af de perioder, hvor de fyldte godt i datidens medier. I 1683 belejrede tyrkerne for anden gang den tyske kejsers hovedstad Wien, og krigen havde vakt alle de gamle folkelige stereotyper om den "grumme tyrk" til live. Samtidig oplevede man, at skibe baseret på Algier og andre nordafrikanske havne (der var provinser i Det Osmanniske Rige, og hvis indbyggere derfor betegnedes som tyrkiske) var blevet en alvorlig belastning for den europæiske søfart. Det gik ikke blot ud over skibenes last, men også deres besætning og passagerer, der blev taget til fange og siden solgt som slaver på markederne i Nordafrika. I sommeren 1687 skabte efterretninger om, at korsarer var blevet set i Nordsøen, stor opstandelse i England, Holland og Danmark.

LARS BJØRNEBOE

Kampene mod korsarerne fra barbareskstatene fyldte meget i samtiden, og derfor findes der også relativt mange malerier af netop dette fra 1500-tallet og frem til begyndelsen af 1800-tallet. Her ses en kampscene mellem en engelsk-hollandsk flåde og nogle store korsarer omkring 1680. *Maleri af Laureys a Castro (1664-1700); Dulwich Picture Gallery.*

I 1687 kunne man i den danske avis *Maanedlig Relation* blandt "det nyt som er passeret og fremkommet i Junii-Maaned" læse, at "eftersom de Algeriske Sø-Røfvere udi Canalen och ved de Hollandske Kuster nogle Uger hafver røfvet, oc deres Kaas mod Norden taget, mueligt i Nord-Søen iligemaade acte at vil gjøre skade, da har Hans K[ongelige] M[ajestæt] nogle Krigs-Skibe til Commerciens sikkerhed, under Viceadmiral Geddes commando udskickket."

En international avishistorie

Efterretningen gav genlyd. Den 5. juli kunne man i den hamburgske avis *Relation Courier* finde en notits, dateret Copenhagen 28 Junii, hvori det hedder, at ”*Die hier bishero auf der Rhede gelegene 9. Krieges- Schiffe sind in See gelaufen, und werden ihnen einige mehr folgen umb der Rede nach auff die See-Rauber zu kreutzen*” [De ni krigsskibe, som indtil nu har ligget på Rheden, er stukket til søs, og nogle flere vil følge efter for efter sigende at krydse efter sørøverne].

For at forstå, hvad der foregik, må vi imidlertid gå til den franske avis *Gazette de France*, hvis velunderrettede korrespondenter i Haag og Hamburg kunne fortælle sine læsere, hvordan tingene hang sammen. 21. juni 1687 oplyser *Gazettes* korrespondent i Haag, at nogle korsarerer fra Algier ”*qui ont paru sur les costes du Pays, & dont quelques uns sont passez a la vue de Schevelinque, ou ils ont fait des grandes desordres*” [som er dukket op ved dette lands kyster, og som har passeret inden for synsvidde af Schevelinque, hvor de har vakt stor opstandelse]. 6. juli kan korrespondenten berette, at to hollandske orlogsskibe har passeret forbi Schevelinque, og at de vil blive fulgt af andre krigsskibe, som skal sætte efter korsarerne.

Der var god grund til, at sørøvernes tilsynekomst i Den engelske Kanal og Nordsøen vakte opstandelse. Læseren af *Gazette* får en ide om, hvad der står på spil, lidt læn-

Hollandske orlogsfartøjer samt mindre fartøjer. Det var skibe som disse, som den danske konge, hollænderne og andre sendte i søen efter korsarerne, der var set i Nordsøen. Maleri fra ca. 1665 af Willem van de Velde d. yngre (1633-1707), Rijksmuseum Amsterdam.

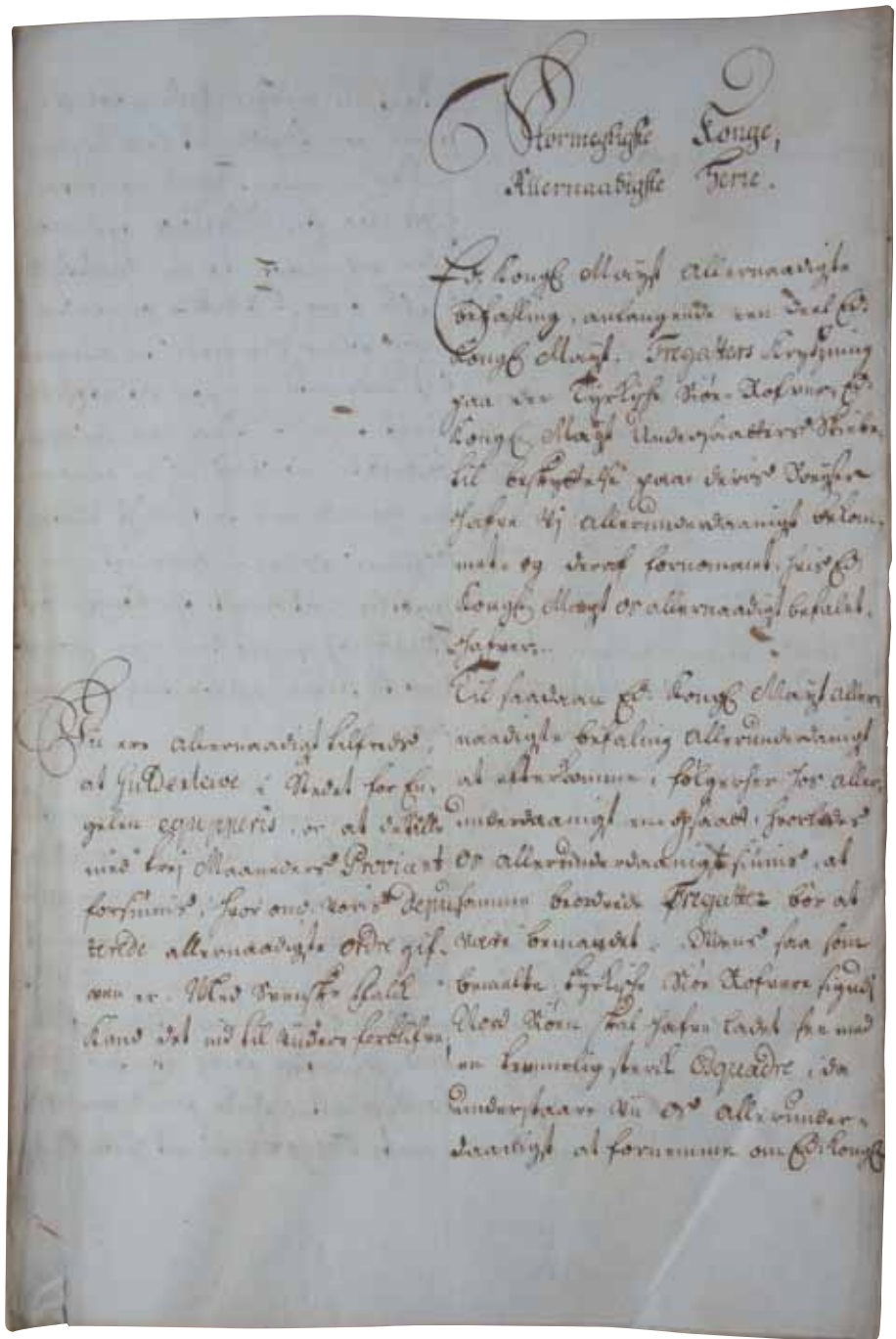

Fiskerbåde er næppe det, vi først tænker på som et oplagt bytte for pirater. Det skyldes nok mest lasten. Men for korsarerne var det ikke så meget lasten, der nok kunne bruges som proviant, når de var på togt i Nordsøen og Atlanten, men snarere besætningen, der kunne indbringe penge på de nordafrikanske slavemarkeder. *Maleri fra ca. 1655-1660 af Willem van de Velde d. yngre (1633-1707), Wallace Collection.*

gere fremme, hvor korrespondenten fra Haag fortæller, at syv krigsskibe ligger klar i Amsterdam, parat til at eskortere fiskerflåden og forsvare dem mod korsarerne. 7. juli kan samme korrespondent fortælle, at en hollandsk fregat, der sejlede fra Guinea i marts lastet med 2500 pund voks (cire) og andre varer, er ankommet til Norge, hvor den venter på en gunstig lejlighed til at fortsætte uden at ”rencontrer les Corsaires d’Algier”! Den 16. august kan korrespondenten i Haag fortælle, at de hollandske skibe, som har søgt ly ved Shetlandsøerne af frygt for at møde korsarerne, endelig er nået frem til Amsterdam. Den 22. september kan *Gazette* berette fra Hamburg, at de skibe, der har været på fiskeri under Grønland, er vendt lykkeligt hjem sammen med deres eskorte.

Den engelske Kanal og Nordsøen var i disse år tæt trafikeret af skibe med rige ladninger fra fjerne lande og af talrige fiskerflåder. De hollandske myndigheder udsendte orlogsskibe, ikke bare for at konvojere de rige Ostindien- og Vestindiensfarere, men også for at beskytte fiskerflåden og hvalfangerne fra Grønland. Problemet var selvfølgelig, at skibene – her i Nordsøen, tæt på de hjemlige havne – var tilbøjelige til at forlade konvojerne og spredes for alle vinde. Dårligt vejr havde samme virkning. De algeriske korsarer havde tidligt fattet, at der var store muligheder for at gøre et godt bytte i disse farvande. Fra andre kilder erfarer vi, at de algeriske sørøvere

Admiraltetets indstilling til kongen af 15. juni 1687 om at sende en flåde i søen for at værne mod korsarerne, hvori man indstiller, at orlogsskibet Gyldenløve erstatter Engelen. Rigsarkivet; Admiraltets- og Kommissariatskollegiet (Søkrigskancelliet); Kongelige ekspeditioner, Søetaten vedkommende (1671-1750); pk. 54 – 1687-1688.

her i 1687 havde fanget to postbåde fra England på vej til Holland og taget omkring hundrede passagerer til fange.

Hvad det har med den danske konge og hans orlogsflåde at gøre, bliver tydeligt i en nyhed fra Hamburg dateret 7. juli, hvor Gazettes korrespondent kan fortælle, at tre korsarer fra Algier har vist sig ved Elbmundingen. Her har de taget to danske skibe lastet med henholdsvis brædder og skind. De har jagtet nogle hamburgske

skibe, men uden at tage nogle af dem. Efterfølgende har de gjort landgang på den norske kyst, taget de forsyninger, de havde brug for, og derefter bortført adskillige bønder som slaver!

I virkeligheden havde de algeriske korsarer udsigt til den helt store gevinst her i juni og juli 1687. I Gazette af 19. juli kan korrespondenten fra Hamburg fortælle, at den danske konges yngre bror den 1. juli er landet i Glückstadt med et følge på 100 personer om bord på to kongelige yachter eskorteret af et engelsk krigsskib. Fra Glückstadt er selskabet siden taget til Sjælland og Frederiksborg for at besøge kongefamilien dér. 20. august er han og hans selskab igen i Glückstadt på vej tilbage til England. Christian V's broder Jørgen (George, 1653-1708) var i 1683 blevet gift med James II's datter Anne (1665-1714), den senere dronning af England (1702-1714). Sejladsen over Nordsøen var foregået med eskorte, men alle vidste, at til søs kunne tingene hurtigt udvikle sig uforudsigeligt, og man kunne i en storm blive blæst bort fra sin eskorte.

Udsendelsen af admiral Geddes eskadre

Alt dette hører vi imidlertid ikke noget om i det danske materiale. Den 14. juni 1687 hører vi, at admiralitetet vil sende en eskadre af sted med henvisning til, at tyrkiske sørøvere har ladet sig se ved de hollandske kyster. Eskadren skulle bestå af fem orlogsskibe med *Engelen* (et erobret svensk orlogsskib) som det største og bedst bevæbnede. Dagen efter, den 15. juni, har man dog fået tid til at tænke lidt mere over tingene og foreslår nu, at man udkommanderer et orlogsskib af større styrke end *Engelen*, der var på 50 kanoner og havde en besætning på 281 mand. Orlogsskibet *Gyldenløve* på 56 kanoner nævnes som en mulighed. 16. juni tilslutter kongen sig forslagene; *Gyldenløve* erstatter *Engelen*. Eskadren skal tilbyde at konvojere de skibe, der ønsker det. At man måske også har forestillet sig, at der kunne blive tale om landgangsoperationer, fremgår af, at en oberst Gersdorff sendes om bord som chef for skibenes marinesoldater. Operationen skal vare i tre måneder. I hvert fald provianteres *Gyldenløve* for dette tidsrum. Den 21. juni 1687 får viceadmiral Gedde sine ordrer. Han skal med sin eskadre krydse mellem Færøerne, Island og Norge for at sikre farvandene mod tyrkiske sørøvere. Eskadren kom til at bestå af orlogsskibene *Gyldenløve* (56 kanoner og en besætning på 334), *Victoria* (44 kanoner og 238 mand), *Wrangels Palais* (48 kanoner og 204 mand), *Heyren* (24 kanoner og 114 mand) og *Svermeren* (16 kanoner og 74 mand), dertil formentlig de mindre skibe *Makrelen* og *Flyvende Fisk* (der omtales som "barcqueloner"), i alt syv skibe (måske ni, hvis vi skal tro avisen *Relation Courier* fra Hamburg). Ikke nogen helt ringe styrke, formålet taget i betragtning.

Admiral Geddes instruktioner afspejler situationen. Han skulle med sine skibe beskytte islandske, færøske og andre af kongens undersåtter mod de tyrkiske sørøvere. Men sørøverne kunne jo være hvor som helst. Det, det drejede sig om, var derfor at sikre sig oplysninger og advare skibe og kystbyer om faren. *Flyvende Fisk* var allerede sendt i forvejen til Færøerne og Island for at advare befolkningen. Gedde selv skulle ved første gunstige vind begive sig op gennem Kattogat og langs den norske kyst. Hvis vind og vejr tillod det, skulle han lade et af de mindre skibe (en af "barquelo-

nerne”) lægge til land for at advare undersætterne og for at skaffe sig efterretninger om sørøverne. Dernæst skulle han fortsætte til Færøerne og krydse mellem Færøerne og Island. På Island skulle han advare eventuelle skibe dér. Hvis han undervejs fik sikker viden om, at tyrkerne var sejlet tilbage, og truslen mod Islandsfarerne var væk, skulle han sende *Heyren* og *Svermeren* til Island og Færøerne med budskab om, at man dér kunne genoptage sejladsen. Hvis Gedde skulle møde tyrkerne undervejs og konstaterede, at han var dem ganske overlegen og kunne angribe dem uden risiko, skulle han gøre sit bedste for at angribe dem og deres eventuelle priser. I modsat fald skulle han trække sig tilbage.

Der forlyder imidlertid intet om, at eskadren mødte de tyrkiske sørøvere, der formentlig allerede var over alle bjerge! I *Gazette* fra 16. august 1687 kan avisens korrespondent i Hamburg viderebringe et rygte om, at de algeriske korsarer ”*ont pris leur route par le nord de l’Ecosse, pour eviter le rencontre des vaisseaux Danois et Hollandois qui sont en mere pour les poursuivre*” [har taget vejen nord om Skotland for at undgå at møde de danske og hollandske skibe, som er stukket til søs for at forfølge dem]. Den 23. juli forliste *Wrangels Palais* i tåge ved Shetlandsøerne. 87 besætningsmedlemmer omkom, mens resten blev reddet af *Victoria* og *Heyren*.

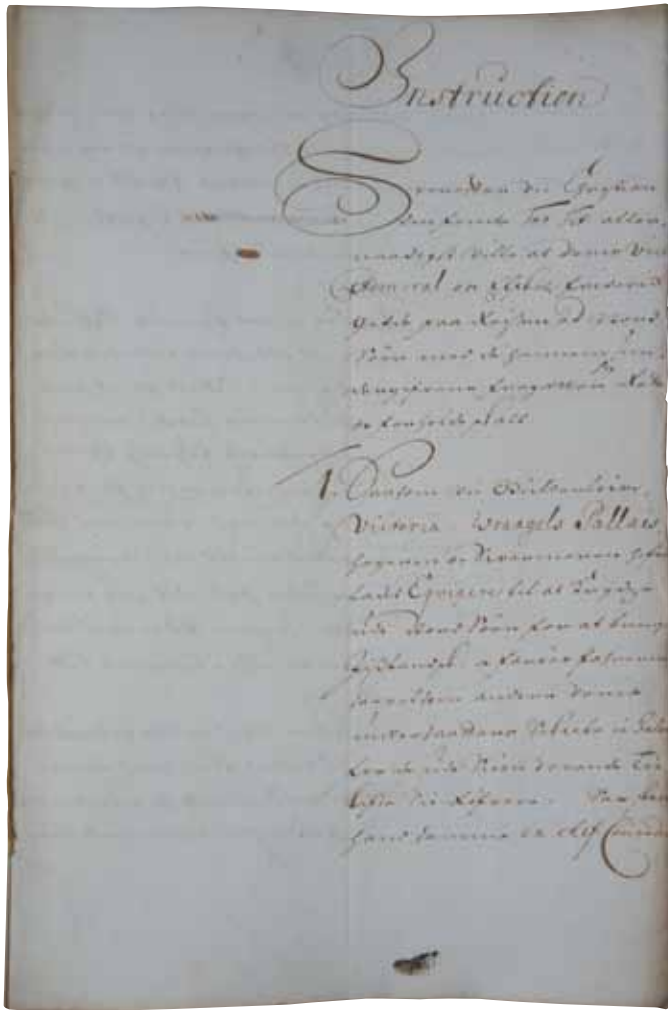
I begyndelsen af oktober må eskadren have været tilbage i København, for den 27. oktober bliver *Flyvende Fisk* sendt til Bornholm i andet ærinde, og samme dag imødekom kongen en ansøgning fra de overlevende fra *Wrangels Palais* om erstatning for de mistede ejendele. Gersdorffs marineregiment, der var reduceret til 34 mand ved *Wrangels Palais’* forlis, fik i november tilladelse til at hverve nye folk som erstatning.

Korsarerne

Gazettes læsere var i stand til at danne sig et ret præcist billede af, hvem og hvad disse tyrkiske sørøvere eller korsarer var for nogle størrelser. I det nummer, der udkom

Viceadmiral Fredrik Eiler Gedde (1641-1717) var søn af admiral Ove Gjedde, kendt som grundlæggeren af kolonien Trankebar i Sydindien i 1620. Fredrik Eiler havde udmærket sig i slaget i Køge Bugt 1677 som en dygtig skibschef og var i slutningen af Skånske Krig blevet udnævnt til schoutbynacht (kontreadmiral). I de følgende år havde han flere udekommandoer, indtil han i 1684 udnævntes til viceadmiral. Københavnerne kender ham som ejer af Admiral Gjeddes Gård i St. Kanikestræde (erhvervet 1708), hvor Ludvig Holberg var huslærer for hans tre sønner i 1709. Den nuværende bygning, der er opkaldt efter hans far, er dog opført efter branden i 1728, formentlig i 1730’erne. Foto af Admiral Gjeddes Gård af Steffen Harpsø; maleri af Frederik Gedde af unavngiven kunstner. Maleriet hænger på Wedellsborg; gengivet efter Danmarks Adels Aarbog, bd. XI (1894).

Viceadmiral Geddes ordrer af 21. juni 1687 for ekspeditionen med at sikre farvandene mod tyrkiske sørøvere. Rigsarkivet; Admiralitets- og Kommissariatskollegiet (Søkrigskanceliet); Kongelige ekspeditioner, Sættaten vedkommende (1671-1750); pk. 54 – 1687-1688.

den 3. september 1687, fortæller korrespondenten fra Livorno, at hertugen af Toscanas galejer havde indbragt en prise, en korsar fra Algier, der beskrives som en stor "tartan" med 60 mands besætning, fire kanoner og 18 svingbasser. At der også kunne være tale om større skibe, fremgår af en notits fra Paris dateret 31. oktober, der fortæller om erobringen af en korsar, en stor "barque" ved navn *le Rosier d'Algier* på 30 kanoner og 200 mands besætning. I en nyhed fra Livorno dateret 11. november 1687 oplyses, at et engelsk skib har bragt melding om, at fem fregatter "*de ces corsaires*" er vendt tilbage til Algier med to priser og 26 slaver, men at korsarerne fra Algier stadig har 18 skibe i søen. Disse efterretninger afspejler de algeriske korsarers taktik. De arbejdede oftest i mindre eskadrer, hvor nogle skibe kunne holde evtuelle konvojerende orlogsskibe beskæftiget, mens resten tog sig af handelsskibene. Det skulle gå stærkt. Svingbasserne var små kanoner fyldt med hagl og jernstumper, der affyredes mod modstanderens dæk, umiddelbart før man ændrede skibet.

De algeriske korsarer var ikke sørøvere i gængs forstand, selvom man i Nordeuropa foretrak at kalde dem sådan. Korsarerne (fra det franske udtryk *faire la course*, dvs. at tage på krydstogt) var en slags private statsautoriserede krigsskibe. Kaperskibe ville vi kalde dem. De havde licens

til at sejle og tage priser fra fjenden. Licenserne blev udstedt af myndighederne i de nordafrikanske havnebyer. I perioden fra 1620 til 1680 var det især Algiers korsarer, der skabte skræk og rædsel, men også andre nordafrikanske havnebyer som Tunis og Tripolis sendte korsarer på havet. Spørgsmålet var selvfølgelig, hvem fjenden var. De nordafrikanske kapere var af naturlige grunde tilbøjelige til at definere, det ret bredt. Og heri var de enige med deres kristne modparter på Malta og i Livorno. De kristne korsarers aktivitet var især rettet mod den osmanniske handel i det østlige Middelhav, hvor de særligt gik efter den store årlige konvoj fra Alexandria til Istanbul! Andre kristne (protestantiske) korsarer fra Holland og England var aktive i Atlanterhavet og Caribien vendt mod de spanske (katolske) skibe fra Amerika. Blandt disse korsarer var det især de spanske sølvflåder fra Amerika, der udgjorde den store gevinst.

Når 1600-tallet blev korsarernes store tid, hang det sammen med tre forhold. For det første mistede tidens to stormagter, Det Osmanniske Rige og Spanien, interessen for at beskytte handelen i Middelhavet. Eller rettere; nye udfordringer tvang dem til at bruge ressourcerne andre steder: Osmannerne på grund af

konflikterne med de persiske Safavider i det nuværende Irak-Iran, sidenhen i striden med Venedig på Kreta og endelig med den tyske kejser i det centrale Europa; Spanien på grund af oprøret i Nederlandene og krigen mod hollænderne. Dette skifte faldt for det andet sammen med, at de nordiske sømagter Holland, England og til dels også Frankrig trængte ind og overtog handelen på Middelhavet på bekostning af de gamle handelsstater Genova og Venedig. For det tredje trængte den nordeuropæiske skibstype, der betjente sig af råsejl som eneste fremdriftsmiddel, ind i Middelhavet. I løbet af 1600-tallet kom denne skibstype til at dominere også den lokale skibsfart. De lokale fartøjer, der fra gammel tid primært betjentes af roere, blev udkonkurreret, da de ikke kunne medføre den mængde kanoner, som de store nordeuropæiske skibe kunne. Vigtigere var det dog nok, at de mange roere krævede forsyninger af vand og proviant. Det betød, at de i realiteten kun kunne operere inden for en radius af få dages sejlads fra provianteringsmuligheder. Skiftet fra galejer betjent af roere til sejlskibe betød imidlertid, at korsarerne ikke længere havde behov for galejslaver til at ro deres skibe. Søfolk og passagerer på de erobrede skibe var nu kun interessante som gidsler, der kunne løskøbes for penge. I slutningen af 1600-tallet udviklede korsarernes aktivitet sig i høj grad til en jagt på gidsler.

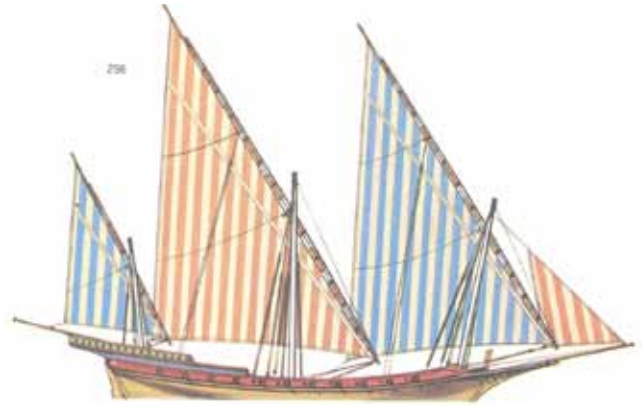
Brugen af "rene" sejlskibe betød også, at de nordafrikanske korsarer, især korsarerne fra Algier, nu kunne holde sig på søen i længere perioder. De blev i stand til at søge ud gennem Gibraltarstrædet til Atlanterhavet og operere i nordeuropæiske farvande. Når *Gazette* viderebringer rygter om, at korsarerne er gået i land i Norge

Korsarerne fra Algier må have taget sig meget fremmede ud for folk i Nordeuropa, da den nordafrikanske mode lå meget langt fra den europæiske. Her ses en mand fra barbareskstatene, som de så ud i slutningen af 1700-tallet. Tegning af Jacques Grasset de Saint-Sauveur (1757-1810), tegnet ca. 1797. LA County Museum of Art.

Byen Algier var en af de største 'røverreder' – set med europæiske øjne. Størstedelen af de korsarer, der nævnes, omtales som 'fra Algier' – måske brugt som en fællesbetegnelse, måske fordi det reelt var den største og mest aktive korsarerede i Nordafrika. Her ses havnen i Algier på en farvelagt gravering fra ca. 1690. Gerard van Keulen (d. 1726): "De Stad Haven En Mouillie Van Algiers Neven Desselss Kastellen"; Nederlands Scheepvaartsmuseum, Amsterdam.

De traditionelle skibstyper, der anvendtes til krig og pirateri i Middelhavet, var galejer, der havde sin storhedstid i slutningen af middelalderen og i 1500-tallet, og den noget hurtigere og mindre mandskabskrævende *chebeck*, som først blev anvendt af barbareskstatene. Fælles for begge typer var, at de kunne føres både med sejl og årer – ingen af dem var dog specielt velegnede til sejlads på åbent hav med de vejrforhold, som man ser i Atlanten og i Nordsøen, og først da korsarerne begyndte at bruge de nordeuropæiske skibstyper, kunne de vove sig ud gennem Gibraltarstrædet. *Model af den tyrkiske admiral Heyreddin Barbarossas galej fra 1543 i Istanbul Deniz Müzesi [Istanbul Flådemuseum] fotograferet af Uploadalt, Wikimedia Commons, og tegning af chebeck, gengivet efter Björn Landström: "Da skibene førte sejl" (1969).*

og har bortført norske bønder som slaver, skyldes det formentlig, at noget sådant rent faktisk var sket i 1627, hvor korsarer fra Algier havde bortført et større antal mennesker fra det sydvestlige Island og Vestmannaøerne, og at mindet herom stadig levede i bedste velgående.

Korsarerne har været lige så uforudsigelige, og derfor lige så svære at imødegå, som vore dages terrorister og somaliske pirater. I lyset heraf kan man forestille sig, at udsendelsen af hollandske og danske orlogsskibe måske lige så meget handlede om at demonstrere myndighedernes handlekraft som at uskadeliggøre korsarerne. Det er nok ikke tilfældigt, at *Gazettes* korrespondent kan notere, at to af den hollandske eskadres skibe gør sig den ulejlighed at passere tæt forbi og inden for synsvidde af Schevelinque, hvor korsarerne først var blevet observeret og havde vakt så stor opsigt. Eller at den danske avis kan fortælle, hvad de mange sejlklare orlogsskibe på Københavns Rhed skal bruges til. For hollænderne såvel som den danske konge gjaldt det om at demonstrere synlig ledelse og handlekraft!

Tiggergang og løskøb af gidsler

Det var antageligt heller ikke uden forbindelse hertil, at en vis Niels Jensen fra Haderslev i september 1687 fik cancelliets tilladelse til at samle penge ind i kirkerne i Danmark og Hertugdømmerne for at kunne frikøbe sin søn fra tilværelsen som slave i Nordafrika. Hans vej gik fra København, hvor han havde samlet ind i Vor Frue, Trinitatis, Holmen, Helliggejst, Christianshavn, St. Petri og St. Nikolaj, til Amager, hvor han besøgte St. Magleby, Tårnby og Ny Hollænderby. I Slagelse, Korsør, Nyborg, Odense og Ribe gik han fra hus til hus. I Odense og Ribe fik han de forsamlede gejstliges tilladelse til at foretage en særlig kollekt. Derudover samlede han ind i Øsby, Højst, Emmerlev, Højer, Tønder, Klixbüll, Klanxbüll, Faretoft samt i St. Nikolai og St. Laurentius kirker på Føhr og endelig i kirken på Friedrichsberg ved Slesvig. Hans rejse endte i april 1688. Der forlyder ikke noget om, hvorvidt det lykkedes Niels Jensen at få løskøbt sin søn, men han var ikke alene. Blandt tidens udgifter til de fattige ser man beløb til "Rantzion Gefangener", dvs. løskøb af fanger. Ifølge fattigbogen i Hohenwestedt blev der mellem 1661 og 1704 udbetalt beløb på mellem otte og 24

Antallet af europæere, der blev taget som slaver af korsarerne, kendes ikke præcist, men det var langt flere end normalt antaget. Nogle forskere regner med, at mellem 1 og 1,25 mio. blev fanget af korsarer fra Algier, Tunis og Tripolis og solgt videre. Nogle munkeordener så det som deres kald at løskøbe så mange europæiske slaver som muligt, hvilket skildres på dette kobberstik fra 1637. Illustration fra Pierre Dan: "Histoire de Barbarie et de ses Corsaires", 1637.

skilling til hen ved tredive personer. Der er næppe tvivl om, at kancelliet tillod disse omvandrende vidnesbyrd om korsarernes hærgen, fordi regeringen med udsendelsen af Geddes eskadre havde demonstreret, at man gjorde, hvad man kunne.

Året efter, i 1688, synes begivenhederne at gentage sig. To korsarer sigtes i Den engelske Kanal ved Isle of Wight, og hollænderne sender igen en flåde ud i Norsøen for at jage dem. Tiderne var imidlertid under forandring. Den franske konge sender nu en flåde under admiral d'Estres til Algier for at standse korsarernes angreb på

Litteratur og kilder

Maanedlig Relation, Det Kongelige Bibliotek mikrofilm.

Relation Courier, Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg /mikrofilm

Gazette de France, på nettet: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb32780022t/date>.

Rigsarkivet; Sørigskancelliet (Søetaten): Kongelige ekspeditioner, Søetaten vedkommende (1671-1750); pk. 54 – 1687-1688.

Rheinheimer, Martin: "Identität und Kulturkonflikt. Selbstzeugnisse schleswig-holsteinischer Sklaven in den Barbareskenstaten, *Historische Zeitschrift*, Band 269, Heft 2 (Oktober 1999), s. 317-69.

Rodger, N.A.M., *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain 1649-1815*. 2004.

Hornstein, S.R., *The Restoration Navy, and English Foreign Trade 1674-1688*. 1991.

Fontenay, Michel, *La Mediterranee entre la Croix et le Croissant, Navigation, Commerce, course et piraterie (XVI-XIX siècle)*. Paris, 2010.

De europæiske magter forsøgte ikke kun at bekæmpe korsarerne til søs, men forsøgte også ved flere lejligheder at knægte korsarerne ved at bombardere Algier, dog uden markante og længerevarende resultater. Den franske konges bombardement af Algier i 1688 var således hverken den første eller den sidste af den slags aktioner. Her ses et udsnit af et bombardement udført af spanierne i 1783. Fra "Bombardamento d'Algeri del 1783", en anonym pamflet udgivet af Anton-Guiseppe Pagani i Firenze, 1784; Yale University's Beinecke Rare Book & Manuscript Library.

franske skibe. D'Estres bomber Algier og har held til at ødelægge en del af korsarernes skibe. Samtidig kommer udsendinge fra Deyen af Algier til Amsterdam og Paris for at forhandle en fredsaftale. Nogen afslutning på korsarernes angreb kom der dog ikke i denne omgang. I oktober 1688 udbrød der krig mellem Frankrig og kejseren. I november går Wilhelm af Oranien i land i England, og James II tager flugten. Disse dramatiske og epokeskabende begivenheder rydder overskrifterne i den europæiske presse. Nyheder om korsarerne nedprioriteres, både i regeringskontorerne og i pressen. Senere, i 1700-tallet, blev der atter tid til at tage sig af korsarerne med flere straffeksepeditioner mod Algier. Men det er en anden historie.

Lars Bjørneboe er historiker, ph.d., rektor ved Horsens Statsskole 1979-2007 og fmd. for Lokalthistorisk Samfund for Sydøstjylland 2007-2013

Prins Frederik af Nørs
kup mod
Rendsborg Fæstning
den 24. marts 1848

I marts 1848 brød den dansk-tyske helstat sammen. I København gav kongen under pres slip på det enevældige system og optog fremtrædende nationalliberale i et nyt ministerium. I Kiel blev der dannet en slesvig-holstensk opstandsregering. Det skete natten mellem den 23. og 24. marts. Den følgende formiddag lykkedes det prins Frederik af Nør i spidsen for en mindre slesvig-holstensk styrke bestående af jægere fra garnisonen i Kiel og frivillige at bemægtige sig den vigtige fæstning i Rendsborg. Det skete ved et kup, og uden at et eneste skud blev løsnet. Alligevel udgjorde kuppet det første skridt hen imod en blodig krig mellem Danmark og Hertugdømmerne. I denne artikel rekonstrueres den skelsættende begivenhed.

HANS SCHULTZ HANSEN

Prins Frederik af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburgs kup mod fæstningen i Rendsborg den 24. marts 1848 var den slesvig-holstenske opstands egentlige revolutionære handling. Ved at bruge væbnet magt lykkedes det helt uden blodsudgydelse at sikre denne vigtige fæstning – og garnisonen – for den nydannede slesvig-holstenske provisoriske regering, inklusive våbenarsenalet og Hertugdømmernes centralkasse. For slesvig-holstenerne var kuppet derfor en helt modig handling, for danskerne på én gang en skurkestreg fra prinsen af Nørs side og en skamplet på hærens ære. For de mange helstatstro officerer i fæstningen var kuppet en tragedie, som tvang dem til at vælge mellem at følge deres ed til den danske konge eller holdningerne i det omgivende tyskorienterede samfund, de var en del af. Kuppet var også den slesvig-holstenske opstands "point of no return". Det var en handling, som måtte føre til en væbnet konflikt med kongeriget Danmark – og gjorde det.

Kuppet vil her blive set som et drama i fem akter suppleret med en prolog, et kort mellemspil og et efterspil. Men først en kort præsentation af scenen og de medvirkende.

Scenen

Rendsborg Fæstning var næst efter København den stærkeste i det danske monarki og reelt den eneste på den jyske halvø. Den bestod af tre dele. Som en ø i Ejderen lå Rendsborg by, benævnt Altstadt. Nord for Ejderen fandtes Kronwerk, og syd for floden lå Neuwerk. Det var i Neuwerk, begivenhederne den 24. marts 1848 foregik. Centrum var her den store Paradeplads, hvorfra gaderne udgik i en halvtjerneform frem til volden og bastionerne. Hovedvagten lå på den østlige side af Paradeplad-

Udateret koloreret stik "Einnahme der Festung Rendsburg am 24. März 1848". Til højre ses prins Frederik af Nør og den provisoriske regerings leder Wilh. Beseler – med paraply – forhandle med general Lützow (eller oberst Seyffarth). Fra venstre ankommer de bevæbnede borgere fra Rendsborg. Fra baggrunden kommer jægerne fra Kiel med bajonetter på gevæerne. *Efter Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 10, 2003, s. 331.*

Kort over fæstningen Rendsborg i 1848. På en ø i Ejderen lå Rendsborg by, Altstadt. Nord for Ejderen lå Kronwerk, og syd for lå Neustadt, hvor prins Frederiks kup fandt sted. Paradepladsen ses centralt i Neustadt, mens jernbanelinjen ses i kortets højre side, hvor den fra sydøstlig retning føres ind gennem de ydre forsvarsværker. Efter Otto Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848-50, I, 1865, planche mellem s. 12 og 13.

Frederik Emil August (1800-1865), prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. Hans mor var den danske prinsesse Louise Augusta, hans far hertug Frederik Christian II af Augustenburg, og hans søsters mand var Christian VIII Som statholder og kommanderende general i Hertugdømmerne fra 1842 var han i kongehusets tjeneste på en fornem post. Her ses han i fuld uniform ca. 1845. *Litografi af Carl Rahl og Edvard Fortling, udgivet af Emil Bærentsen & Co. i København.*

sen. Herfra gik gaden Jungfernstieg mod nord til Altstadt. På den vestlige side af Paradepladsen lå Gouvernementshuset. Umiddelbart nord for dette lå Tøjhuset eller Arsenalet. Ud mod volden lå en række af barakker for en del af mandskabet. Størstedelen var indkvarteret hos borgere i Altstadt.

Et element af afgørende betydning i kuppets topografi var jernbanen Rendsborg-Neumünster, der åbnede i 1845 som en sidebane til linjen Altona-Kiel. Rendsborgs banegård lå uden for volden, men sporet førte videre gennem de ydre forsvarsværker og helt ind i graven foran Prins Vilhelms Ravelin. Denne sporføring betød en afgjort

svækkelse af fæstningen, og det så meget mere som en bro herfra hen over den lille arm af Ejderen og frem til Ravelin Holstein mellem Neuwerk og Altstadt var under opførelse for at lette adgangen til bymidten.

Dramaets medvirkende

Dramaets hovedperson på slesvig-holstensk side var prins Frederik af Nør. Han var bror til hertug Christian August af Augustenborg, som fra 1840'erne havde allieret sig med den liberale slesvig-holstenske bevægelse for at vinde opbakning til sit standpunkt i arvefølgespørgsmålet: at augustenborgerne skulle arve begge hertugdømmer, når den oldenborgske kongeslægt uddøde. Derfor havde han i 1846 taget sin afsked som kongelig statholder og kommanderende general i Hertugdømmerne i protest mod Christian VIII's "åbne brev", hvormed kongen afviste augustenborgernes arvekrav. Prinsen var en mand, der gerne førte sig frem med store armbevægelser og ofte handlede impulsivt.

Prinsens modpart i Rendsborg Fæstning den 24. marts 1848 var den kommanderende general i Hertugdømmerne, Gotthardt Lützow. Han var ubetinget loyal mod den danske konge, men besad næppe den handlekraft, som krævedes for at være situationen voksen. Han var en ældre mand i 60'erne, og det samme var de to andre ledende officerer, hans stabschef, oberst Hans Chr. Rømeling, og fæstningens kommandant, oberst Gustav Seyffarth.

På tysk side var der adskillige biroller: lederen af den frafaldne garnison i Kiel, slesvig-holstensk-sindede officerer inde i fæstningen, lederne af de frivillige tropper og andre civile hjælpere. På dansk side indtog flere lavere rangerende officerer biroller som kritiske røster mod prinsens kup. Endelig var dramaet kendetegnet ved et ualmindeligt stort antal statister. På slesvig-holstensk side var det jægerne og de frivillige fra Kiel og egnen omkring Segeberg – i alt ca. 350 mand, hvortil kom borgervæbningen i Rendsborg. Inde i fæstningen var garnisonen på 1.247 mand statister.

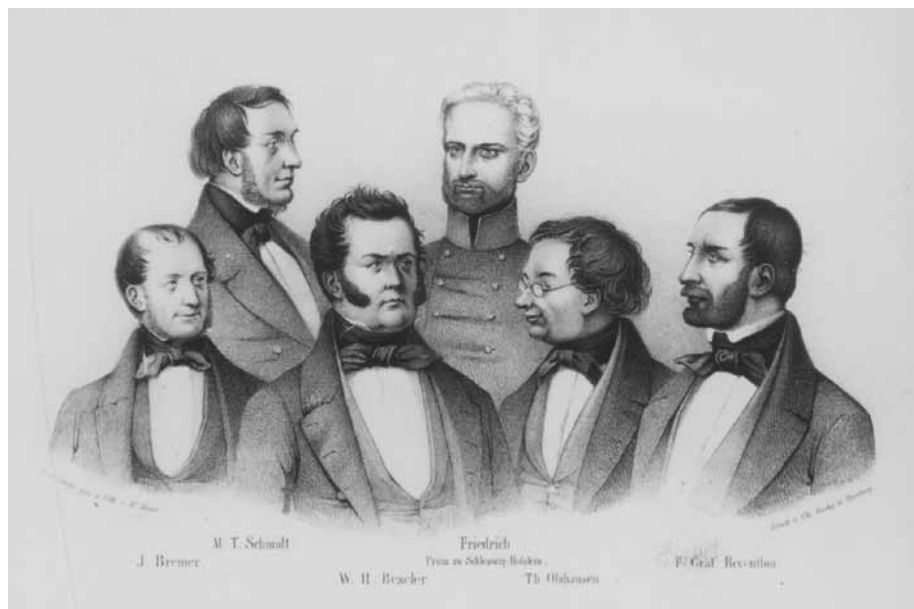
Prolog

I de ledende danske officerers trusselsbillede var Rendsborg bys mange slesvig-holstensk-sindede indbyggere den største fare for fæstningens sikkerhed. Særlig fordi den revolutionære gejst i byen havde grebet en stor del af de menige soldater. De øverste officerer stolede dog fortsat på troppernes loyalitet i tilfælde af optøjer fra byens underklasse og formerede en stående sikringsstyrke i Arsenalet bevæbnet med kanoner og geværer. Sidst på dagen den 23. marts underminerede Lützow imidlertid dette træk ved at udlevere 400 geværer til rendsborgerne, der krævede våben til en "sikkerhedsvagt", som dog snarere skulle være en fortrop for en slesvig-holstensk opstand. Denne eftergivenhed virkede uden tvivl demoraliserende på de øvrige officerer.

Lützow håbede sikkert at vinde tid. Den 18. marts var en deputation fra stændermødet i Rendsborg sendt til København med slesvig-holstenernes krav. Først når den om nogle dage kom tilbage med kongens svar, regnede Lützow med, at der

Den provisoriske slesvig-holstenske regering – med prins Frederik i uniform som krigsminister (nummer to fra venstre i bageste række). Regeringens leder var Wilh. Beseler, der også deltog i kuppet (nummer to fra venstre i forreste række). Foto i *Institut for sønderjysk Lokalhistorie* efter litografi ved W. Heuer, trykt hos Ch. Fuchs i Hamburg.

ville ske noget. Men her forregnede han sig. Den 23. marts om morgenen fik den slesvig-holstenske leder, advokat Wilhelm Beseler i Slesvig, nys om regeringsskiftet i København, hvor ejderdanske, nationalliberale politikere blev ministre. Beseler mistede nu helt troen på et imødekommende svar fra kongen og iværksatte den aktion, som natten mellem 23. og 24. marts førte til dannelsen af en slesvig-holstensk provisorisk regering, som efter eget udsagn ville regere Hertugdømmerne på vegne af den ”ufrie” konge i den københavnske pøbels vold. Krigsminister i den provisoriske regering blev prins Frederik. Han havde endnu sin danske generalsuniform, som han tog med sig til Kiel.

Første akt

Første akt i dramaet var kupforberedelserne natten til den 24. marts. Prinsen fik tilsagn om støtte til sit togt mod Rendsborg fra 250 mand fra 5. jægerkorps i Kiel, som stillede sig til disposition for den provisoriske regering. Det gjorde ligeledes ca. 40 frivillige borgere fra Kiel og 250 studenter. De fik ordre til at være klar til afgang med toget kl. 7. Straks om natten red godsejer Wilhelm Hirschfeld, Gross Nordsee, til Rendsborg. Her fik han jernbanedirektør Brackel til at lade toget fra Kiel køre forbi stationen i Rendsborg og helt ind i voldgraven, hvor sporet endte. Nogle borgere sørgede for, at der blev lagt brædder ud på en bro, som var under opførelse her og ledte ind i fæstningen.

Anden akt

Anden akt var de sammensvornes togtur Kiel-Neumünster-Rendsborg med prins Frederik og Beseler i spidsen for jægere og frivillige. Studenterne kom for sent til

afgangen – studenter var heller ikke dengang morgenmænd – og kom ikke med toget. Til gengæld steg 60 knippelbevæbnede mænd fra Segeberg-egnen på i Neumünster. Det gjorde til-lige student Krohn, som kendte Rendsborg godt og fik besked på at ringe med stormklok-kerne i Rendsborg Kristkirke straks efter togets ankomst.

Kristkirken i Rendsborg blev bygget i årene 1695-1700 som garnisonskirke. Det var klokkerne her, student Krohn ringede med for at foregive, at der var brandalarm, hvorved soldaterne ville samles på Paradepladsen uden våben. Foto fra www.fewo-ammkanal.de.

Tredje akt

Tredje akt begyndte med togets ankomst i fæstningsvolden ved nitiden. Det lykkedes hurtigt at gøre indfald i fæstningen ad den forberedte gangbro og igennem en åbentstående udfaldsport og overrumple hovedvagten på den østlige side af Paradepladsen. De bevæbnede borgere fra Rendsborg sluttede sig til. Student Krohns klokkeringning forvirrede fæstningens soldater, der antog den for brandalarm, hvorfor de samledes uden våben. Da oberst Seyffarth ilede til Paradepladsen for at se, hvad der var på færde, blev han opholdt af prins Frederik og, da hovedvagten var indtaget, sendt til den kommanderende general med besked om prinsens hensigt. Da var klokken hen ad halv ti.

Fjerde akt

Fjerde akt foregik mellem halv ti og ti i det såkaldte Gouvernementshus på den vestlige side af Paradepladsen. Her opholdt Lützow og stab sig. Generalen undrede sig over Kiel-jægerens tilsynekomst på Paradepladsen. Snart hørte officererne et råb om "rebellion". Umiddelbart derefter ankom først prins Frederiks adjutant kaptajn Les-ser, dernæst oberst Seyffarth og til sidst prins Frederik selv i følge med Beseler. De ledende danske officerer var ganske taget på sengen. Et militært kup med deltagelse af regulære militære enheder indgik ikke i deres trusselsbillede og slet ikke på et tidspunkt, hvor deputationen fra Rendsborgmødet endnu ikke var vendt tilbage. Prins Frederik forsikrede generalen, at han ikke var nogen rebel, men handlede i den "ufrie" konges navn. Han fik næppe talt færdig, før Lützow erklærede, at han stillet over for en væbnet magt anså modstand for håbløs. Han nedlagde derfor sin kommando. I stedet agtede han sig til kongeriget, hvor han ville stille sig til sin konges disposition. Oberst

Gouvernementshuset eller kommandanturen i Rendsborg. Her fandt det afgørende møde mellem prins Frederik og general Lützow, der resulterede i fæstningens overgivelse, sted. Foto fra 1970'erne fra www.bildindex.de/.

Rømeling ville heller ikke tjene den provisoriske regering og svarede som generalen. Major i generalstaben Cæsar du Plat sluttede sig derimod til opstanden. Oberst Seyffarth tav, tydeligvis forvirret af prinsens påstand om den ufrie konge. Derpå forlod prins Frederik og Beseler Gouvernementshuset. Lützow gav ordre til Seyffarth om, at garnisonen skulle samles på Paradepladsen uden skarpe patroner.

Et kort mellemspil

Et kort mellemspil udspandt sig umiddelbart efter kl. ti, da tropperne modtog Lützows ordre. Det viste sig her, at der i flere enheder var stærk utilfredshed hos officerer og soldater over, at de skulle møde ubevæbnede på Paradepladsen, men de adlød ordren. Sikringsstyrken i Arsenalet blev helt overladt til sig selv.

Femte akt

Femte akt udspillede sig på Paradepladsen og begyndte kl. halv elleve. Tropperne blev opstillet i karré. General Lützow talte som den første med bevæget stemme, hvorfor han næppe blev hørt af alle soldater, men nok af officererne. Han gentog her, at han under de givne magtforhold nedlagde sin kommando. Generalen stillede enhver frit, om han ville slutte sig til den provisoriske regering eller gå hjem; selv ville han begive sig til sit danske fædreland. Efter talen gik Lützow og Rømeling tilbage til Gouvernementshuset, der nu var bevogtet af bevæbnede rendsborgere, hvorfor de to officerer betragtede sig som fanger. Dernæst talte prins Frederik, der på ny stærkt understregede, at han og den provisoriske regering handlede i den "ufrie" konges navn for at sikre Hertugdømmernes rettigheder. Han spurgte soldaterne, om de ville medvirke hertil eller gå mod nord. De, der ville det sidste, opfordrede han til at træde frem. Ingen af de menige soldater trådte frem, mens flere underofficerer vaklede. Derimod trådte adskillige officerer frem. Prinsen svarede, at opfordringen alene var rettet til mandskabet, ikke til officererne, som han senere ville henvende sig til separat. Det menige mandskab modtog prinsens tale med højlydt jubel.

Fleere officerer protesterede derimod, navnlig løjtnant Chr. Mathiesen, der bestred prinsens påstand om kongens ufrihed og prinsens henvisning til, at man jo kunne læse herom i *Berlingske Tidende*. Mathiesens opposition gjorde prinsen usikker. Ordvekslingen sluttede med, at flertallet af officererne trådte af. Kun kommandøren for 16. linjeinfanteribataljon, oberstløjtnant greve Baudissin, hans adjudant, hans fire kompagnichefer og to sekondløjtnanter forblev sammen med deres enheder og viste dermed, at de ville tjene den provisoriske regering. Trods de fleste officerers afvisende holdning var kuppet lykkedes. Klokkeren var da hen ad elleve. De fratrådte officerer fik om eftermiddagen valget mellem at tjene den provisoriske regering, rejse til kongeriget mod at afgive æresord på, at de ikke ville fægte mod Hertugdømmerne, eller forblive i Rendsborg som fanger. Bortset fra nogle få, som det lykkedes at flygte, valgte det store flertal at afgive æresord – som de dog senere brød med henvisning til, at det var afgivet under tvang.

Ved de øvrige militære enheder i Hertugdømmerne gentog den samme loyalitetskonflikt sig. Størstedelen af mandskabet sluttede sig til den slesvig-holstenske

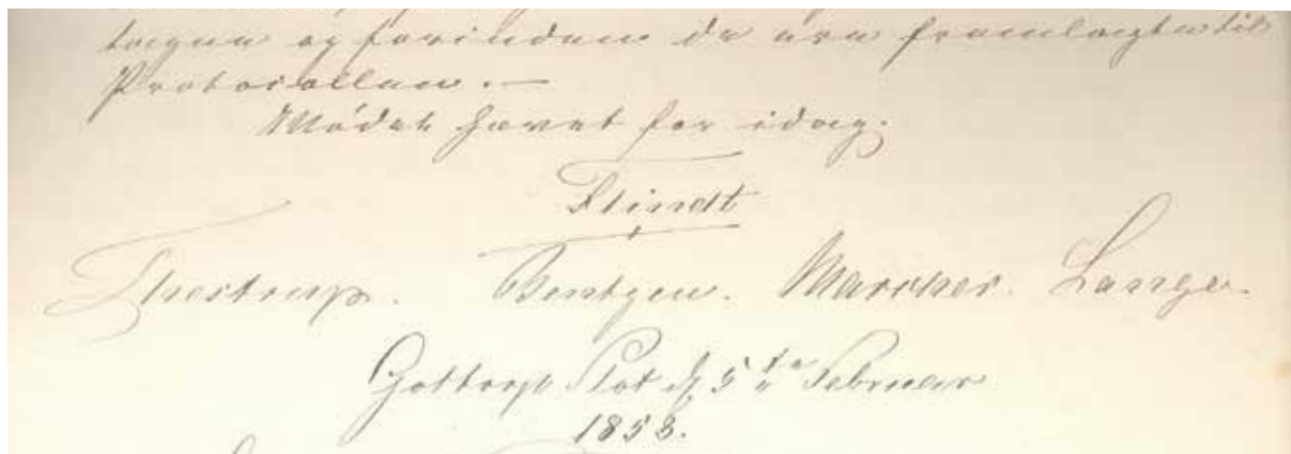

De stærkeste oppositionsytringer mod prins Frederik fremkom fra premierløjtnant Christian von Mathiesen. Han blev siden forfremmet til kaptajn i den danske hær, men faldt i slaget ved Isted den 25. juli 1850. Her ses hans gravsten på mindehøjen på Flensborg gamle kirkegård. Foto ved forfatteren.

opstand, mens adskillige officerer forblev kongetro og drog mod nord mod at afgive samme æresord som kollegerne i Rendsborg. Der blev i hast af de forhåndenværende menige, underofficerer og officerer forsøgt opbygget en slesvig-holstensk hær, som sammen med tililende frivillige fra Tyskland kunne tage kampen op mod de danske tropper, som snart skulle rykke ind i Hertugdømmerne fra nord og fra søsiden mod nordøst.

Efterspil

Dramaets efterspil har ofte ord for at være det artigste. Det blev det ikke for de implicerede i kuppet den 24. marts 1848. General Lützow blev suspenderet, og en undersøgelse af hans forhold i Rendsborg bebudet, men før den begyndte, døde han i april 1850. Oberst Rømeling fik syg og nedbrudt over begivenhederne sin afsked fra hæren i januar 1849. Oberst Seyffarth gik i første omgang ind på at tjene den provisoriske regering, men da prinsen to dage senere ønskede hans tilbagetræden som kommandant i Rendsborg, afviste Seyffarth prinsens tilbud om en anden post og tog sin afsked. I 1853 blev han

Oberst Seyffarths aldrig eksekverede dødsdom, afsagt 5. februar 1853. Nederst i billedet, under Seyffarths fremhævede navn, ses sætningen: "bør have sit liv forbrudt". RAK, generalauditørens arkiv nr. 104A, bilag til relationer til kongen, C.C. Hall 1853 nr. 86.

af krigsretten i København idømt dødsstraf for sin passivitet om formiddagen den 24. marts 1848, men dommen blev aldrig forkyndt for ham endsig eksekveret. I stedet fik Seyffarth sin afsked uden pension. Efter hans død i 1858 fik enken dog en pension. De øvrige officerer i Rendsborg, som den 24. marts gik i den provisoriske regerings tjeneste, blev landsforvist. Det drejede sig i alt om 32 officerer.

Prins Frederik havde ikke heldet med sig som krigsminister og kommanderende general for den provisoriske regering. Han stod som taberen efter slaget ved Bov den 9. april 1848, hvor den danske hær jog den slesvig-holstenske på flugt, og måtte overgive sin kommando til den preussiske general E. von Bonin. Dertil gik samarbejdet med de andre ministre dårligt, og i september 1848 trådte prinsen ud af den provisoriske regering. Efter Treårskrigen slutning i 1851 blev prins Frederik landsforvist. I 1852 flyttede han til England, i 1854 til Frankrig. Efter krigen i 1864 blev han af den østrigske kejser i 1865 udnævnt til fyrste af Nør, men han nåede ikke at nyde titlen længe, for senere samme år døde han i Beirut på en rejse til Ægypten.

Ingen heltegerning

Bedømt ud fra de samtidige kilder var kuppet mod Rendsborg Fæstning ikke den heltegerning, som det blev gjort til i den ældre slesvig-holstenske litteratur, navnlig prins Frederiks erindringer. Risikoen for prinsen og de andre deltagere var beskeden. Prinsen vidste således fra godsejer Hirschfelds rapport til ham i toget på vejen til Rendsborg, at fæstningen ikke var sat i krigsmæssigt beredskab. Mange faktorer var til kupmagernes fordel. For det første var de ledende danske officerers forestillingsevne begrænset til civile optøjer, mens et militært kup med regulære hærstyrker lå uden for deres horisont. Derfor tog de ingen skridt til at sætte fæstningen i krigsmæssigt beredskab. Også tidspunktet for kuppet var en overraskelse. De ledende officerer troede at have tid endnu nogle dage til den slesvig-holstenske deputations hjemkomst til Kiel med kongens svar på kravene fra Rendsborg-mødet.

Danskernes harme over prins Frederik af Nør og hertug Christian August fandt sit meget folkelige udtryk i en natpote, hvor de to brødre var afbildet i bunden stående under galgen, klar til at blive hængt for landsforræderi. Indskriften lyder: "I To! Forrædere ere til visse, Derfor alle Danske paa jer maa pisse". *Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.*

For det andet blev troppernes loyalitet regnet for tvivlsom, såfremt de skulle skyde på eventuelle modstandere fra landbefolkningen. Eftersom *værnepligten* dengang alene påhvilede landboerne, må troppernes uvilje mod at skyde på folk fra landet også omfatte hærens andre militære enheder.

For det tredje var general Lützow en overkommelig modspiller. Det fremgår tydeligst af hans beslutning om at udlevere geværene til borgerne i Rendsborg. Stabschefen oberst Rømeling synes paralyseret af, at den situation, han tidligt havde set komme og forgæves foreslået forholdsregler imod, nu indtraf, uden at generalkommandoen havde fået ressourcer til at imødegå den. Fæstningskommandanten oberst Seyffarth var tynget så stærkt af generalens tilstedeværelse, at han ikke formåede at tage noget selvstændigt initiativ.

En restrisiko

En beskeden restrisiko for kupmagerne var der trods alt. Ordren til tropperne om at møde uden skarpe patroner på Paradepladsen kunne blive misforstået, en enkelt mand eller en mindre gruppe kunne beslutte sig for at yde modstand på egen hånd, et gevær kunne gå af ved en fejl og sætte en kædereaktion i gang – og først og fremmest kunne sikringsstyrken i Arsenallet have åbnet ild, dersom den ved kuppets begyndelse var blevet forsøgt overrumplet af jægerne fra Kiel, på samme måde som det skete for hovedvagten.

Prins Frederik af Nørs erindringer udkom allerede i 1861 i en dansk oversættelse. Her ses den originale for- og bagside. Foto ved forfatteren.

Krævede kuppet trods restrisikoen ikke det store personlige mod, var veltilrettelagt spin og behændigt skuespil ikke af vejen. Med sin danske generalsuniform som et velvalgt kostume var prinsen den rette til at spille rollen som kuppets frontfigur. Selvom den altså ikke var så stor som i hans egne erindringer fra 1861. Her er den tydeligvis overspillet.

Hans Schultz Hansen er områdeleder for forskning og arkivadgang i Rigsarkivet med tjenestested i Aabenraa Han er tillige dr.phil. og adjungeret professor ved Syddansk Universitet

Kuppet mod fæstningen i Rendsborg har været skildret tidligere. Selv har prins Frederik indgående beskrevet det i sine erindringer fra 1861, der allerede samme år udkom i en dansk udgave under titlen *Optegnelser af Prinds Friedrich af Schleswig-Holstein-Noer fra Aarene 1848 til 1850*. Prinsens erindringer ligger til grund for ikke mindst mange tyske fremstillinger af kuppet. På dansk side har man også inddraget beretninger fra officererne i fæstningen, mest tydeligt i Generalstabens *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*. Iste Del. Første Afsnit fra 1867. En moderne, kildekritisk rekonstruktion har imidlertid længe været et savn. Det er formålet med denne artikel at råde bod på dette. Det sker på grundlag af forfatterens artikel "Rendsborg, 24. marts 1848 – prins Frederik af Nørs kup mod helstatens fæstning i Hertugdømmerne" i tidsskriftet *temp* 2013. Læsere, der ønsker en dyberegående behandling af emnet, henvises hertil.

Spørgsmål:

Er der tilstrækkeligt historisk grundlag for, at vi navngiver vores dronning Margrethe II?

Var den første Margrete blot "fuldmægtig frue osv.", og ikke kronet som herskende dronning?

Jeg har tænkt over det nogle år, så jeg er spændt.

Venligste hilsener

Jørgen Linde

overlæge og klinisk lektor emeritus

Svar:

Som det ganske rigtigt anføres i spørgsmålet, blev Margrete I aldrig kronet som regerende dronning, hvilket var umuligt efter datidens skik og lov. I stedet blev hun, som nævnt, blot "fuldmægtig frue og husbonde og Danmarks riges formynder". Hvis man kun tæller lovformeligt kronede og valgte regenter, er den nuværende Margrethe reelt den første. MEN ... nu er ordenstal for regenter ikke noget, som alle regenter, vi har sat tal på, reelt selv brugte. Skikken synes først at være rigtigt udbredt, når vi kommer ind i renæssancen, hvor en helt anden national historieskrivning og statsidentitet er under opbygning. Her begynder kongerne at bruge ordenstal til at angive både sin egen og deres kongeriges glørværdige og lange fortid. Det bedste eksempel herpå er vel den svenske konge Erik XIV (konge 1560-1568), der bevidst valgte tallet 14 (han talte en del fiktive sagnkonger med) for at give kongeriget Sverige en længere historie. I middelalderen brugtes ordenstallene normalt ikke, og langt de fleste middelalderkonger har fået deres ordenstal på 'efterkrav' – primært for at eftertiden bedre kan skelne mellem dem. Herhjemmefra kendes primært et enkelt eksempel fra middelalderen, hvor en konge er omtalt som et bestemt nummer i rækken af monarker med samme navn, og det er kong Knud VI/IV (konge 1182-1202), der i et brev omtales som Canutus Quartus. Om han reelt er nummer seks eller fire, beror på, hvorvidt man tæller et par Hardeknu'der med. I sidste ende afhænger det af, hvordan man tæller og fortolker historien. Taget i betragtning af den ekstraordinære rolle, som den middelalderlige Margrete har i dansk historie som reelt værende regent i alt andet end navn samt som en exceptionel politisk begavelse, kan der let argumenteres overbevisende for hendes plads i rækken af regenter. At den middelalderlige Margrete derfor ved den nuværende regents tronbestigelse i 1972 blev til "den første", afspejler blot den førstes plads i den danske historiske bevidsthed

baseret på de sidste 500 års historieskrivning, hvilket også afspejles af, at Kongehuset officielt nummererer den siddende regent for den anden. Problemstillingen er i øvrigt behandlet af Anders Bøgh i artiklen "Margrethes statskup" i *Siden Saxo* nr. 2/1997.

Steffen Harpsøe

Arkivar ved Rigsarkivet og redaktør af *Siden Saxo*

Spørgsmål:

Jeg har netop læst historiestuderende Trine Bauns kronik i *Fyens Stiftstidende*.

"En dronnings mirakel" (24. juli 2015), hvori hun stiller spørgsmålet, om kong Oluf (II) kunne være blevet myrdet, fordi Margrete I ville beholde magten selv.

Palle Lauring nævner det også som en mulighed i sin bog *Valdemars sønner og unionen*, hvor han skriver: "Det er en af de store gåder." Han skriver også, at der er kludder i datoerne, da det ikke kan passe, at Oluf døde den 3. august 1387, og der sættes ligeledes spørgsmålstegn ved, hvor og hvordan han er gravlagt. Oluf nævnes i flere værker både som Oluf II og Oluf III? De fleste kilder nævner alene og kun, at kong Oluf døde den 3. august 1387, og at han blev ført til Sorø, hvor der i øvrigt kun ligger en sten. Palle Lauring er det sted, jeg umiddelbart har kunnet finde, hvor der gås mere i dybden med kong Olufs død, men bogen er nu trykt for 41 år siden. Er der kommet nyt frem i alle disse år, om begivenhederne ved hans død? Var der mon tale om et royalt mord?

med venlig hilsen

Poul Dahl

Odense SV

Svar:

Selvom Trine Baun i sin kronik afviser, at Margrete I skulle stå bag et mord på sin egen søn, da hun reelt var den, der stod til at tabe mest, så formår Baun alligevel at åbne Pandoras æske – dvs. Laurings spekulationer om et royalt drab. Selvom der i samtiden havde været rygter i forbindelse med Olufs pludselige død (mest om, at han skulle være forsvundet og slet ikke var død), og der i 1402 dukkede en 'falsk Oluf' op, var det desværre ikke usædvanligt, at pludselig sygdom tog livet af unge mennesker i middelalderen – ligesom vi i dag ser unge fodboldspillere dø på banerne pga. uopdagede hjertefejl. I forbindelse med retssagen mod den 'falske Oluf' blev hele forløbet omkring Olufs død

gennemtrevlet og beskrevet af vidner, og der er intet, der tyder på, at han blev myrdet. Måske derfor er der ikke nogen, der siden Lauring har beskæftiget sig indgående med Olufs død, da man betragter det som mest troværdigt, at en naturlig død var årsagen. Dette fremgår i alle fald af de seneste to større fremstillinger af perioden, hvori Olufs død beskrives: Vivian Etings 3. udgave af *Margrete den Første* (Gyldendal 2009) og i Anders Bøghs *Sejren i kvindens hånd – kampen om magten i Norden ca. 1365-89* (Aarhus Universitetsforlag 2003). Rygterne om et royalt (gift)mord kan næppe overraske givet Margretes efterfølgende politiske mesterværk ved at få sig selv udpeget til rigets formynder. En sådan usædvanlig konstruktion har også i samtiden givet grobund for konspirationsteorier. At netop Lauring har taget dette til sig, kan ikke overraske. Vi skal huske på, at Lauring primært var formidler og forfatter; han var læreruddannet – ikke universitetsuddannet historiker. Man behøver ikke nødvendigvis være universitetsuddannet for at være en seriøs og dygtig historiker, men Laurings håb om anseelse som seriøs historiker led et alvorligt knæk med udgivelsen af hans bog *Danmarks håb og horn: kongelykke og kongeskæbne* i 1954. Heri lancerede han en meget luftig teori om, at mange af middelalderens danske kongemord var af rituel karakter, hvor rigets konge med jævne mellemrum måtte lade livet – særligt

Spørgsmål til spørgeskassen kan sendes som e-mail: sth@sa.dk eller som almindeligt brev til: Siden Saxo – Spørgeskassen Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9 1218 København K

hvis det gik riget ilde. Rygtet vil vide, at han efterfølgende forsøgte at opkøbe hele oplaget af bogen – dog uden held. Lauring havde altså som formidler en interesse i 'saftige historier' og derudover en særlig interesse i (potentielle) kongemord, hvilket utvivlsomt har farvet hans fremstilling. Hvad angår Olufs dødsdag og begravelsessted, beviste Kristian Erslev – understøttet af Christian Palludan-Müller – allerede i 1883, at den 3. august er den rette dødsdag. Dette findes argumenteret fyldestgørende for i et småstykke af Erslev trykt i *Historisk Tidsskrift*, Bind 5. række 4. Olufs indvolde blev begravet i Lunds Domkirke, mens hans lig blev ført til Sorø, hvor det tog noget lang tid med begravelsen (han var endnu ikke gravlagt den 18. september). Dette udlægges af Anders Bøgh som et bevis for, at Margrete havde meget travlt med at sikre magten på danske hænder i det politiske kaos, som Olufs tidlige død afstedkom.

Der er således ikke, siden Lauring skrev, kommet nyt frem om Olufs død; snarere skal Laurings teorier ses som en sidebemærkning til den etablerede historievidenskabs udlægning af forløbet omkring Olufs død.

Afslutningsvis skal vi – med henvisning til klummens første spørgsmål og svar – oplyse, at der hos Adam af Bremen findes omtalt en kong Oluf i 900-tallet, men at denne normalt ikke medregnes til kongerækken; den ovenfor omtalte Oluf regnes derfor sædvanligvis for at være nr. to.

Steffen Harpsøe
Arkivar ved Rigsarkivet og redaktør af Siden Saxo

Kong Oluf II (1370-1387, konge 1375-1387) blev begravet i Sorø Klosterkirke, hvor også hans morfar kong Valdemar Atterdag ligger begravet sammen med flere andre medlemmer af kongeslægten fra 1300-tallet. Også Margrete blev begravet i Sorø i 1412, men allerede året efter "bortførte" Roskilde-bispen Peder Jensen Lodehat dronningens lig og gravsatte det i Roskilde Domkirke. Her ses kong Olufs gravsten, som nu er muret ind i kirkevæggen. Foto af Orf3us, Wikimedia Commons.

Ny Arkivalieronline

I juli lancerede Rigsarkivet en ny udgave af Arkivalieronline. Alle Rigsarkivets 35 millioner billedfiler med digitaliserede arkivalier kan nu tilgås fra Arkivalieronline og ses i en forbedret udgave af billedviseren. I den nye version af Arkivalieronline er der desuden adgang til arkivalierne via en række temaer.

De vigtigste nyskabelser er:

Alle Rigsarkivets scannede arkivalier kan findes via Arkivalieronline.

De scannede arkivalier er placeret under temaer, så fx slægtsforskeren eller ejendomshistorikeren lettere kan finde det indhold, de interesserer sig for. Under temaerne er der samlinger. En arkivserie kan tilknyttes flere forskellige samlinger, samlingerne kan tilknyttes flere forskellige temaer. Måden, hvorpå man fremsøger de enkelte arkivalier, er i nogle tilfælde ændret. Kirkebøger kan nu findes ved hjælp af amt og sogn og ikke som tidligere ved hjælp af amt, herred og sogn. Der er ligeledes scannet arkivalier til særlige emnepakker til undervisningsbrug for universiteterne. Arkivalieronline kan nu bruges på alle computertyper, uanset hvilket styresystem og hvilken browser der benyttes. Den nye version af Arkivalieronline virker endnu ikke på tablets og iPads, men det kommer den til så snart som muligt. Der er udarbejdet

kvikvejledninger til den Ny Arkivalieronline, ligesom der er arbejdet med at udbedre fejl og uhensigtsmæssigheder.

Og der er meget mere på vej

Det gælder bl.a. store dele af Danske Kancellis ældre dele, Sønderjyske fyrstearkiver, skøde- og panteprotokoller fra Nørrejylland, et stort antal hjælpemidler og registre. Der er allerede scannet arkivalier til emne/kildepakker til undervisningsbrug for universiteterne, og flere kildepakker er på vej. I november tager Rigsarkivet fat på at lægge den store folketælling 1940 ud på nettet.

Ny Arkivalieronline her anvendt i det fri. Adressen er <https://www.sa.dk/brug-arkivet/arkivalieronline>.

Foto: Julie Avery.